

HATAY SORUNUNUN ULUSLARARASI PLATFORMA TAŞINMASI VE TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

Resul YAVUZ *

ÖZ

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes antlaşması ile haksız bir şekilde işgal edilen Hatay, Milli Mücadele sırasında Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması ile Fransız mandasında özerk bir statüde Suriye sınırları içerisinde olması kabul edilmiş ve Lozan Barış Antlaşması ile de bu durum tescil edilmişti. Ancak 1936’da Türkiye dönemin konjonktürel yapısını hesaba katarak Misak-ı Milli sınırları içerisinde bulunan Hatay’ı topraklarına katmak için yoğun bir diplomatik hamle başlatarak meselenin Milletler Cemiyeti’ne havale edilmesini sağlayacaktı. Türk basınının da büyük bir ilgi ile takip ettiği Milletler Cemiyetindeki Hatay görüşmelerinde Türkiye, diplomasinin her türlü nimetlerinden yararlanarak Hatay’ın ayrı bir statüde olduğunu kabul ettirecek ve bu güzide şehrin anavatana katılması yolunda büyük bir engeli aşmış olacaktı. Bu çalışmada, uluslararası alanda Hatay sorunun ele alınışı ve Türk basınındaki yansımaları dönemin uluslararası ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler dikkate alınarak üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler; Türkiye, Fransa, Hatay Sorunu, Türk Basını, Milletler Cemiyeti

JEL Kodları; F50, N40, F59

THE HATAY ISSUE IN INTERNATIONAL PLATFORM AND ITS REFLECTION IN TURKISH MEDIA

ABSTRACT

Hatay which was unfairly invaded upon Mondros Cease Fire Agreement in September 30th, 1918, had been accepted as a special autonomous statue under French mandate in the borders of Syria with Ankara Treaty during Turkish National Struggle for Independence and it was officially registered after Lausanne Peace Treaty. However, taking the strategic structure of the period into consideration, Turkey had carried the issue to agenda of the League of Nations, initiating an intensive diplomacy to annex Hatay which was planned to be kept within the borders of National Pact in 1936. Turkey, taking advantage of every opportunity of the diplomacy during the summit of Hatay in the League of Nations which was closely followed by Turkish press, had overcome a huge obstacle on the way to annex this distinguished city. In this study, the issue of Hatay and its reflections in Turkish media was elaborated within the context of developments in international relations in the period.

Keywords; Turkiye, France, Hatay Issue, Turkish Media, League of Nations

JEL Codes; F50, N40, F59

* Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri, Tarih Bölümü, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Merkez Kampüsü, 10200 Balıkesir/Bandırma, Makale “Hatay Sorunu ve Basın” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir., e-mail : ryavuz@bandirma.edu.tr

1. GİRİŞ

1930'lı yıllar sonrası Türkiye'nin uluslararası alanda faaliyetlerini arttırmış olduğu görülmektedir. Nitekim ülkenin Lozan Antlaşması sonrası karşı karşıya kalmış olduğu sorunları bir ölçüde çözmüş olması bu durumun en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Hitler'in Almanya'da siyasi iktidarı ele geçirmesi sonrası, Türkiye batı ile daha yakın işbirliği içerisinde girmek istemiş ve aynı zamanda da Fransa, Türkiye ile yakınlaşmaya başlamıştır. Türkiye'nin Batılı güçler olan Fransa ve İngiltere ile uluslararası alandaki en önemli buluşma noktası Milletler Cemiyeti olmuş, ilgili ülkelerin desteği ile birlikte 1935 yılında Balkan Paketi'ne dâhil olma aşamasında, Türkiye Milletler Cemiyeti tarafından, İtalya'ya Habeşistan işgali sonrası uygulanan yaptırımlara destek vermiştir. Türkiye'nin uluslararası alanda bu şekilde uygulamış olduğu politika, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin belirtilen ülkelere kabul ettirilmesini sağlamıştır. Uluslararası alanda rüzgârın Türkiye'den yana esmesi Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bir dönem içerisinde, Atatürk'ün Hatay Sorununu gündeme getirmesi ile oldukça kritik bir boyuta taşınmıştır.

Fransa iç siyasetinde meydana gelen gelişmelerde, Türkiye'nin Hatay Sorununa yönelik olarak uygulayacağı yol haritasını belirlemesinde öncü bir role sahip olmuştur. Sol partilerin Fransız siyasetinde güç kazanmış olduğu bir dönem içerisinde, Fransa'nın dış politikasına yön veren Dışişleri Bakanı Delbos ve Vionet, Suriye'de İngiltere tarafından uygulanan ittifaklar sistemine benzer bir sistemi hayata geçirmek için vakit kaybetmeden harekete geçmiş ve sonuç olarak bir geçiş dönemi ile birlikte Suriye'ye bağımsızlık verilmesi yönünde bir karar üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Türk basını Suriye'de meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmekle birlikte, Milletler Cemiyeti toplantısına iştirak etmek için Tefik Rüşti Aras harekete geçmiş, Suriye'nin bağımsızlığı kazanmasının memnuniyet verici olmakla birlikte neredeyse tümü Türk olan İskenderun ve Hatay'a yönelik olarak detaylı ve özelleşmiş bir idarenin düşünülmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu andan itibaren Türkiye, Hatay'a yönelik tutumunu belirlemiş ve Suriye ile değil, Fransa ile Türkiye arasında bir mesele olduğu Tefik Rüşti Aras tarafından ciddiyle dile getirilmiştir.

Türkiye ve Fransa arasında Milletler Cemiyeti düzeyinde gerçekleşen karşılıklı görüşmeler ekseninde şekillenen Hatay sorununa yönelik Türk basını Fransa ile yürütülen görüşmelerin akabinde İskenderun ve Antakya bölgesinin tarihi, coğrafyası, nüfus yapısı ve Anadolu ile olan tarihi bağlantılarını içeren çeşitli konularda yazılar yazılıp yorumlar yaparak Türk kamuoyunun bilgilendirilmesini amaçlamıştır.

2. TÜRKİYE’NİN HATAY MESELESİNİ ELE ALIŞI

Türkiye, Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlık vererek İskenderun sancağı üzerindeki yükümlülüklerini Suriye’ye devretmek istemesi üzerine harekete geçerek sorun üzerinde ağırlığını koymuştu. Öyle ki Türkiye’nin politikası; sorunu toprak isteyerek değil, Fransa’nın Suriye’ye tanıdığı gibi Sancak bölgesi için de bağımsızlığını kazanmasını sağlamaktı. Aynı zamanda Türkiye, bu davayı kendi kamuoyuna duyurarak meseleyi organize bir şekilde milli bir dava haline getirecekti. Bu arada Türkiye, Paris Büyükelçisi Suat Davaz aracılığı ile Fransa Dışişleri Bakanı Delbos’a 9 Ekim 1936’da verdiği notada, Sancak sorununun çözüm önerisini resmen ortaya atmıştı. Dostça bir anlatımla Fransa’nın, Suriye ve Lübnan’a tanımaya karar verdiği bağımsızlığın, halkının çoğunluğunun Türk olduğu Sancak’a da tanınması istenilmiştir. Bunun 1921 ve 1926 Antlaşmalarının doğal bir sonucu olduğunu belirten notada, “...Suriye ve Lübnan’a bahşedilen istiklal, haklı bir benzeyiş sebebiyle, İskenderun ve Antakya’ya teşmil edilmelidir.” denilerek, Türkiye; Fransa’nın Suriye ve Lübnan’la yaptığı gibi Sancak ile de bir antlaşma yapmasını istemiştir (Soysal, 1985:84, Gönübol ve Sarı, 1987:128). Nota, Türk basınında geniş yer bulmuş ve gazeteler attıkları manşetlerle bunu kamuoyuna duyurmuştur. Cumhuriyet, “Sancak Türklerinin mukadderatı için Türkiye, Fransa Hükümetine bir nota verdi.” (Cumhuriyet, 1936). Tan, “Fransa’ya nota verdik” (Tan, 1936) şeklindeki manşet haberlerle okuyucularına duyururken; 14 Ekim tarihli Tan gazetesi, notanın içeriği hakkında bilgi vererek, nota ile ilgili olarak Fransa’dan nelerin talep edildiğine yer veriyordu (Tan, 1936). Aynı günün tarihini taşıyan Akşam gazetesi ise, notanın çok iyi karşılandığına yer vererek, Suriye’ye istiklal verildikten sonra İskenderun ve Antakya havalisi halkının da otomatik suretle istiklale kavuşturulması...” (Akşam, 1936) gerektiği üzerinde yorum yapıyordu.

Türkiye’nin Fransa’ya verdiği nota basında bu şekilde yer ederken Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde TBMM’nin (Türkiye Büyük Millet Meclisi) açılışında yaptığı konuşmada Sancak sorununa değinerek, meseleyi ne kadar önemseydiğini,

“...bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Tür olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyetle ve katıyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler.” (Soyak, 1973:556)

cümleleri ile ifade edecekti. Atatürk’ün bu konuşması, Sancak meselesini uluslararası arenaya duyuran önemli ve etkili bir mesaj olmuştu. Öyle ki konuşmanın mecliste yapıldığı sırada loncada oturan Yunan sefiri, Fransız sefirine dönerek:

-Bu nutka ne dersiniz?

Bunun üzerine Fransız sefiri: “monşer bu bir nutuk değil, tam bir ultimatodur.” diyerek konuşmaya tepkisini orada dile getirmişti (Selçuk, 1971:25).

Atatürk'ün meclisteki konuşmasının Sancak bölgesinde de geniş tesirleri olmuştu. Nitekim nutkun bir parçası fotoğraflı kartpostal şeklinde düzenlenerek, beş bin adet basılmış ve bölge halkına dağıtılmıştı. Halkın çoğunda bu kartpostalları büyütürken altın yıldızlı çerçevelerle evlerine asmışlardı. Aynı şekilde milli emniyet hizmetlerinin raporlarında belirttiğine göre konuşma Suriye'de de yankı bulmuştu. Öyle ki konuşmanın Suriye gazetelerinde yalnızca tercümesi yayınlanmış ve gazeteler hiçbir yorumda bulunmamışlardı. Dolayısıyla Sancak hakkında gazetelerin -şimdilik- siyasi bir yazı yazmamaları için direktif aldıkları anlaşılmaktaydı (Pehlivanlı vd., 2001:49). Ancak Fransız Delegesi Durieux konuşmaya olan tepkisini, "Türklerle aramızda mesele gayet basit ve zahirdir. 1921 itilafnamesi bir kere daha gözden geçirilmekten ibarettir. Bu Türkler yaptıklarının acısını yakında çekeceklerdir:" (Pehlivanlı vd., 2001:50) ifadeleriyle dile getirmişti.

Atatürk'ün konuşması Türk basınında da geniş yer bulmuştu. Cumhuriyet gazetesi açılış konuşmasını, "Atatürk'ün millete hitabeti" (Cumhuriyet, 1936) manşetiyle duyurmuştu. Akşam gazetesi ise, "Meclis dün Atatürk'ün çok mühim bir nutku ile açıldı: İskenderun ve Antakya hakkındaki kati cümleler emsalsiz bir heyecan yarattı." (Akşam, 1936) ifadesini kullanmıştı. Meclisteki konuşmayı Yeni Asır gazetesinde değerlendiren Şevket Bilgin ise; "Atatürk'ün Nutkundan Aldığımız Müjdelere" başlıklı makalesinde, Atatürk'ün bu sözlerini: "...eminiz ki dünyaca duyulacak, bilhassa dostluğumuza büyük kıymet veren Fransa'da kuvvetli akisler yapacak, hakkımızın meşrutiyeti karşısında hassasiyetimiz pek tabii görülecektir. Aynı zamanda Sancak Türkleri de bu sözlerden derin bir inşirah duyacaklardır." (Bilgin, 1936) ifadeleriyle değerlendiriyordu.

Sancak sorununu TBMM'deki konuşmasıyla bir anda uluslararası gündeme taşıyan Atatürk, 2 Kasım'da Tayfur Sökmen ile görüşmek suretiyle olaya bugünden itibaren el koyduğunu, Antakya ve İskenderun havalisine "Hatay" adını verdiğini ifade etmiştir. Atatürk aynı zamanda Sökmen ve arkadaşlarına da bölgede teşkilatlanmaları konusunda talimat vermişti. Dolayısıyla bu talimat çerçevesinde İstanbul'da bulunan "İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti" adı ile Antakya'daki şubesinin adı "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirilmiş; Mersin, Dört Yol, Hassa ve Kilis şubeleri açılmıştır (Sökmen, 1992:95-96).

Fransa Hükümeti Ekim ayı içerisinde Türk notasına 10 Kasım 1936 tarihinde cevap vermişti. Notada, 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması'nın Türkiye ile Fransa arasında bir sınır düzenlenmesi mahiyetinde olduğunu belirtmekteydi. Aynı şekilde Fransa notasında, Milletler Cemiyeti'nce 24 Temmuz 1922'de kabul edilen manda yasasında, Fransa'nın mandater devlet olarak Suriye ve Lübnan'ı bağımsızlığa götürmekle görevlendirildiği, Suriye'nin bölünmesine izin verilmediği, bu yasaya aykırı olarak ve 1921 Ankara Antlaşması'nın çerçevesini aşarak Sancak'a bağımsızlık verilemeyeceği, yalnızca onun özerkliğinin korunacağı ve geliştirilebileceği dostça bir dille belirtilmişti (Umar, 2003:216, Soysal, 1985:85). Aynı şekilde notada 1921 tarihli Ankara Antlaşması'nın 7. maddesinin yorumu yapılarak, bu maddenin siyasi bir statüden kesinlikle bahsetmediği, Sancak halkı için Suriye halkından ayrı bir şekilde kendi kendini idare etme hakkının tanınmadığı; Ankara

Antlaşması'nın İskenderun bölgesinde, idari bir muhtariyetin tesisi, dil ve kültür serbestliği gibi konuları kapsadığı belirtilerek, Fransa'nın vermiş olduğu imtiyazlara dokunulamayacağı ve bu yüzden Suriye'ye bağımsızlık verilmesinden dolayı Türk Hükümeti'nin endişe duymasına gerek olmadığı notada dile getirilmişti (Soyak, 1973:563).

Türkiye, Fransa'nın bu diplomatik atağına karşı vakit kaybetmeden 17 Kasım 1936 tarihinde Paris Büyükelçisi aracılığıyla karşılık verilmiştir. Bizzat Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, 27 Kasım 1936 tarihinde notanın içeriği ile ilgili olarak mecliste yaptığı konuşmada Türkiye'nin hangi hukuki esaslara riayet ederek Hatay üzerinde hak iddia ettiği üzerinde durmuştur. 1921'den beri Türkiye ile Fransa arasında Hatay'ın statüsünün tarihsel olarak nasıl şekillendiğinin maddeler halinde sıralandığı notada Türkiye, İskenderun ve Antakya'nın istiklalinin Suriye'nin parçalanması olarak lanse edilmesinin kabul edilemeyeceğini dile getirmişti. Böylelikle Türkiye, bu yerler üzerinde Suriye'ye hiçbir zaman hiçbir hak tanımadığına dikkat çekmişti. Türkiye'nin İskenderun ve havalisi üzerindeki haklarının ayrıntılı bir biçimde sıralandığı notada, Fransa Hükümetini de suçlayıcı bir ifade kullanılarak, 1922 manda yasası ile 1930 teşkilat kanunnamesini Fransa Hükümetinin Türkiye'ye karşı bir şartlı yasa olarak ileri süremeyeceği dile getiriliyordu. Buna göre; Fransa'nın bu iki vesikaya dayanarak müdafaaya kalkması durumunda, Türkiye'ye karşı, evvelce vuku bulan taahhütlerinden döndüğünü de açıkça ifade edeceği, dolayısıyla Türkiye'nin de mevcut mukavelelerinin devamında kendini sıyrılmış saymaya mecbur olacağı beyan ediliyordu (Soyak, 1973:564-567).

Türkiye'nin Fransa'ya verdiği ikinci nota Türk basınında birinci notaya oranla daha etkili bir ses getirmişti. Yunus Nadi Cumhuriyet gazetesinde notanın esaslarını değerlendirirken Türkiye'nin haklılığını savunarak: "...Türk notası bütün meseleyi büyük bir soğukkanlılıkla mütalaa ederken, siyasi edebiyatının baştanbaşa hak ve mantıktan ibaret bir şahsiyetini ortaya koymuştur. Bu notada Fransa'nın yanlışları birer birer ortaya konuluyor ve Türk nokta-i nazarının doğruluğu en görmez gözler için bile güneş parlaklığıyla gösteriliyordu." (Cumhuriyet, 1936) değerlendirmesini yapıyordu. Ulus gazetesi ise Türkiye'nin bu nota ile "...artık Fransız Hariciyesini ikna edebileceği" (Ulus, 1936) yorumunda bulunuyordu. Son Posta gazetesi ise 28 Kasım tarihli sayısında Türk ve Fransız karşılıklı notalarının içerikleri hakkında bilgi vermekle birlikte, TBMM'nin Türkiye'nin verdiği ikinci notayı gündeminde hararetle bir şekilde tartıştığından bahsediyordu (Son Posta, 1936). 22 Kasım tarihli Son Posta gazetesinde, "Sancak için ne istiyoruz?" başlıklı makalesinde Sadri Erten ise karşılıklı notalardan sonra ortaya çıkan durum ile ilgili olarak, Sancak'taki hakkımızın 1921 Antlaşması ile olduğunu, Lozan ile birlikte bu antlaşmanın da teyit edildiğini belirterek, şimdi ortaya çıkan yeni hukuki durumdan 1921 Antlaşması hükümlerini ve Sancak'ın özerkliğini kullanarak Türkiye'nin hak talep etmekte olduğunu izah ediyordu (Erten, 1936).

Fransa ile Türkiye arasında başlayan Sancak bölgesi tartışması, Sancak'ta yaşayan halk tarafından da yakından takip edilmekteydi. Öyle ki Türk basınının davaya gösterdiği hassasiyet burada sevinçle

karşılanmış ve Türk halkı, Antakya ve İskenderun manzaralı kartpostallar ile yüzlerce teşekkür mektuplarını gazetelerin basın bürolarına göndermişlerdi.

Şüphe yok ki yaşanan bu gelişmeler ve Sancak bölgesinin hukuki durumu, Suriye basınında da etraflıca tartışılmaya başlanmıştı. Cumhuriyet gazetesi “*Fettelarab*” isimli bir Arap gazetesinin iddialarına yer vererek, ilgili gazetenin Suriye’nin tabii sınırının Toros dağları olduğu iddiasında bulunduğunu, ayrıca Ankara ve Lozan Antlaşmalarının da Arap ulusuna karşı bir komplo olarak imzalandığını okuyucularına duyurduğunu haber veriyordu. Cumhuriyet gazetesi 18 Kasım tarihli sayısında bu gazetenin haberlerini manşetten, “*Bir Suriye gazetesinin saçmaları*” tabirini kullanarak vermekle birlikte, tarihten örnekler verip bu iddiaları çürütmeye çalışmıştır (Cumhuriyet, 1936).

İskenderun sancağına bağımsızlık vermenin Suriye’nin bütünlüğünü parçalamak anlamına geleceğini ileri süren Fransız notası Türk basınında eleştirilere uğramıştır. Bu maksatla asıl amacın Fransa’nın Suriye’yi parçalamak niyetinde olduğu ifade edilmiştir. 24 Aralık 1936 tarihinde konuyu değerlendiren Ahmet Emin Yalman, Tan gazetesinde, “Fransa Sulhe Karşı Ayrı Bir Mesuliyet Yükleniyor” başlığıyla yazdığı makalesinde şu tespiti yapmıştır:

“...Fransa 1921’de Türk bayrağına benzer bir bayrak altında Sancak’ın muhtariyetini kabul ettiğini yani Suriye’den ayrıldığını ve bize yakınlığını tasdik ve itiraf ettiği bir Türk yurdu yeni baştan Suriye boyunduruğu altına koymakta ısrar ediliyor. Berut (Beyrut) ve Trablus’u (Trablusşam) Suriye’den ayrılmakla bozduğu Suriye birliğini bir Türk kitesinin sırtından tasvir etmek hülyası arkasında koşuyor...” (Yalman, 1936).

Bu arada Suriye’deki birkaç gazete Türk tarafının haklı tezlerini savunmakta ve Fransız temsilcileriyle görüşmelerde bulunmak üzere Paris’te bulunan Suriyeli heyete seslenerek: Beyrutsuz, Trablussuz Suriye’nin olmayacağını, Türklerle husumet istemediklerini belirterek, “Hayır, biz Türk toprağı istemiyoruz. Buna mukabil biz halis muhlis bir Suriye olan bir Vatan istiyoruz; işte Paris Müzakereleri de asıl bu Suriye vatanını paramparça etmiştir.” (Ulus, 1936) cümleleriyle Fransa’nın gerçek maksadını ortaya koymuştur.

1 Kasım’da meclisteki konuşmasından sonra olayları yakından takip eden Atatürk, 5 Aralık gecesi Ankara’da muhtaç çocuklara yardım balosunda, Fransız Büyükelçisi Ponsot’u yanına çağırarak ve kendisiyle iki buçuk saat süren ve Hatay davasının daha da alevlenmesine sebep olan bir görüşme yapmıştır. Atatürk görüşmede Büyükelçiye:

“...Türk-Fransız dostluğu korunmalıdır. Sancak işine bir çözüm bulunması için yaptığım çağrı Fransız Hükümetine iyi anlatılmalıdır. Çözüm, Fransa ve Türkiye’nin onurlarını korumalıdır. Bir toprak değişikliği düşünmüyoruz. 1921 Antlaşması bir strateji sınırı değil, bir dostluk sınırıdır. Bulunacak çözüm Türkiye ile Suriye’nin iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmesine uygun olmalıdır. Görüşmelerde üçüncü tarafları aramıza almayalım. Ben 1921’de meclis önünde Ankara Antlaşması’nın sorumluluğunu yüklenmiş, pek çok muhalefeti göğüslenmişim.

...Şimdi benim onurum söz konusudur. İktidarı bırakmak ya da çare bulmak durumundayım.
...Ben Sancak meselesinin her iki tarafın vaziyetini kurtaracak bir şekilde hallini istiyorum.
İlhak talep etmiyorum. Türkiye ve Fransa'nın müşterek kontrolünde olur, hatta ordusu da bulunmasın jandarma ve polis teşkilatı kâfi gelebilir.” (Soysal, 1985: 85)

diyerek mesele üzerindeki hassasiyetini bir kez daha dile getirmiştir. Bu konuşma üzerinde Fransız Büyükelçisi işin ehemmiyetini anladığını ve bizzat bu görüşleri bildirmek için çok yakında Paris'e gidip hükümet yetkilileriyle görüşeceğini ifade etmiştir.

1

Atatürk'ün büyükelçiye verdiği bu mesaj, aslında 1921'den beri Türkiye'nin Hatay sorununa verdiği önemi özetlemekteydi. Aynı şekilde bu sorunun Atatürk'ün kendisi için hayati bir mesele olduğunu da açıkça ortaya koymuştur. Atatürk'ün Hatay meselesine verdiği önem 21 Aralık 1936'da Suriye Başbakanı Cemil Mardam ile Ankara'da yaptığı görüşmede bir kez daha ortaya çıkmıştı. Atatürk, bu görüşmede Hatay'da Türklere eziyetler yapılmaya başlanması üzerine Fransızlara yönelik eleştirilerini sert bir üslupla dile getirerek bu konudaki kararlılığını da Mardam'a şu cümlelerle ifade etmiştir:

“...Fransız Hükümeti aklını başına toplasın. Namusum üzerine söylüyorum. Bırakmam.
...Türkiye Cumhuriyeti'nin arzu ettiği şey, Suriye'nin müstakil bir İslam devleti olmasıdır...
Fakat Fransızlar bunu istemiyorlar Suriye'yi kısıvrak ellerine almak istiyorlar... Fransızlar Suriye'yi adam yapmak istiyorlar fakat evvela kendileri adam olsunlar.” Atatürk Hatay konusunda ise: “Bu mesele benim için bir namus meselesidir. Biz orayı bir muharebe ile kaybetmedik. Bize verin demiyorum. İhtiyacımız yoktur... Bu namus meselesi için en büyük tehlikeyi bile göze aldım.” (Şimşir, 1981:202-207).

Türk basını Atatürk'ün Suriye başkanı ile yaptığı görüşmeyi haber vermesine rağmen görüşmenin içeriği hakkında bilgi vermemiştir. Ancak mesele artık uluslararası camia ile birlikte Fransız Hükümetini de ciddi derecede etkilemeye başlamıştı. Fransa, II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir aşamada Türkiye ile sorun yaşamamak istemekle birlikte sorunun çözümünde de Türk tezini kabul etmeye pek taraftar gözükmek istemiyordu. Şüphesiz bu durum, Türk tarafının zamanında ve yerinde diplomatik müdahalesi ile konunun Milletler Cemiyetinde de gündeme alınmak suretiyle meselenin canlı tutulması sağlanacaktı.

2- HATAY MESELESİ İLE İLGİLİ CENEVRE'DE GERÇEKLEŞTİRİLEN I. TUR GÖRÜŞMELERİ

25 Kasım 1936 tarihli Ulus gazetesi, baş sayfasında Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın TBMM'deki beyanatını tam sayfa manşetten vererek, Fransa'nın Türk Hükümetine yapmış olduğu iki

¹ Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. (Şimşir, 1981:199-202).

teklifi değerlendirmişti. Tevfik Rüştü Aras konuşmasında, Fransa'nın yaptığı tekliflerden Türk tezine daha uygun olan ikinci teklifin, yani sorunun Milletler Cemiyeti bünyesinde halledilmesi için görüşülmesi teklifinin, Türk Hükümeti'nce kabul edildiği mecliste duyurulmuştur. Aras'ın bu konuşmasından sonra söz alan milletvekilleri de Hatay sorununun bu yeni safhasında olayın ciddiyetinin daha iyi anlaşıldığını ve meselenin artık uluslararası bir hal aldığını ifade etmişlerdi (Ulus, 1936).

Meclisteki görüşmelerden sonra Hatay sorununun artık resmen Milletler Cemiyeti'nde görüşüleceği anlaşılmış oluyordu. Cumhuriyet gazetesi bu haberi ilk kez Türk kamuoyuna, "Sancak davası Milletler Cemiyeti'ne gidiyor" (Cumhuriyet, 1936) manşetini kullanarak duyurmuştu. Son Posta gazetesi ise Fransız teklifini birinci sayfadan duyurarak, "Hatay Türkleri için hürriyet, istiklal istiyoruz" şeklinde manşet kullanmıştır. Gazete, ayrıca teklifin TBMM'de görüşüleceği sırada milletvekillerinin Sancak sorunu konusundaki hassasiyetlerine de değinerek vekillerin meclis sıralarından "*bizimkini bize versinler*" diye bağırduklarını duyurmuştu (Son Posta, 1936). Neticede Fransa sorunu Milletler Cemiyetine götürmekte kararlı olunca, Türkiye 10 Aralık 1936 günü Milletler Cemiyeti Konseyi'ne bir muhtıra sunarak:

- a- Sancak konusunda Türk-Fransız uyuşmazlığının,
- b- Özgürlükleri ve canları tehdit altında bulunan Sancak halkının güvenliği için alınacak önlemler,

olmak üzere cemiyet konseyinin olağanüstü bir toplantısında görüşülmesini istemiştir. (Soysal, 1985:85).

Neticede Hatay sorununun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesinin Fransa ve Türk Hükümetleri tarafından kabul edilmesiyle Cenevre'de başlayacak görüşmeler için iki taraf da hazırlıklar yapmaya başlamıştı. Bu maksatla Türk Hükümeti görüşmelere Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın başkanlığında Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioglu ile Hasan Rıza Soyak'tan oluşan bir heyetin katılmasını kabul etmiştir. Ayrıca Cenevre'de bulunan Türkiye'nin Milletler Cemiyeti bünyesindeki daimî temsilcisi Necmettin Sakak'ın da heyete katılması kabul edildi (Soysal, 1985:85).

Cenevre'de konseyin olağanüstü toplantısında Hatay sorunu ele alınmadan evvel Türk ve Fransız diplomatları birtakım lobi faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Tevfik Rüştü Aras, Türk tarafının görüşünü İngiliz büyükelçisine aktararak, çözüm için destek istemiştir. Aras'ın büyükelçiye önerdiği çözüme göre, İskenderun Sancak'ının Milletler Cemiyeti himayesinde, silahtan arındırılmış özel bir statü haline getirilmesi sağlanarak Sancak'ın Fransa, İngiltere ve diğer ülkelerin yanı sıra komşu ülkeler tarafından da emniyet altına alınması ve İskenderun Limanı'nın tüm imkânlarından ilgili ve komşu devletlerin kullanımına açık bir bölge haline getirilmesi isteniyordu. Bu arada Türk tarafının lobi diplomasisini devreye sokması üzerine Fransa da vakit kaybetmeyerek Londra'daki Fransız büyükelçisi Cambon vasıtasıyla İngiliz Hükümetinden Fransız tezinin desteklenmesini istemiştir. Cambon, Fransa-Suriye uzlaşmasının Fransa'nın mandater devlet olarak Sancak'ın Suriye'den koparılmasına izin verilmesi halinde bozulabileceğini açıklayarak, konseyde İngiliz temsilcisinin Fransa'yı desteklemesini istemiştir.

İngiltere ise Türkiye ile ilişkilerinin bozulmasını istememekle beraber, Türkiye'nin isteklerinin herhangi bir yasal dayanağı olmadığını ifade etmiştir. Çünkü İngiliz Hükümetine göre; Sancak'ın yasal durumunun son şekli Lozan Antlaşması ile belirlenmişti. Ayrıca bölgenin Türkiye'nin egemenliğine geçmesi ile bölgede meydana gelecek olaylar konusunda, İngiliz endişelerinin sıralandığı bir raporda şöyle denilmekteydi:

“Sancak'ın Suriye'den koparılması Türkiye'yi, Suriye ve Irak topraklarına doğru genişlemek konusunda cesaretlendirecekti. Irk, dil, din ve coğrafi bakımdan birlik oluşturan Hatay, bölge olarak uzun süre mevcudiyetini devam ettirmeyecekti. Bu bölgede devamlı bir belirsizlik ve tahrik zemini oluşturacak, dolayısıyla İtalya'nın şüphelerini de uyandıracaktı. Fransa-Suriye Antlaşması'nın geçersiz olması, İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin Arap ülkelerindeki çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek, bölgedeki Hıristiyan azınlıkların durumlarını riske atacak ve göç sorunu ortaya çıkacaktı. Aynı zamanda Akdeniz'e çıkmak isteyen Sovyetlerin dikkatini bu bölgeye çekecekti. Dolayısıyla silahtan arındırılmış bir bölgede asayişin sağlanması zor olacaktı” (Aslan, 1992:4-7, Sönmezoğlu, 2001:91-92).

Cenevre'de görüşmelerin başlamasına az bir zaman kala, 9 Aralık'ta Fransız Başbakanı Hatay meselesi ile Fransız meclisinde yaptığı konuşmada, “...Türkiye ile münasebetlerimiz arz-ı müşkülata rağmen hiçbir vakit bugünkü kadar dostluklara mütemayiz olmamıştır...” diyerek görüşmelerin arifesinde Türk-Fransız ilişkilerinin samimiyetine işaret etmiştir (Son Posta, 1936). Türk Dışişleri Bakanı Aras da Cenevre'ye giderken Türk basınına verdiği demeçte: “Sancak davamıza milli bir dava diye bakıyoruz. Bu bakımdan mesele bizce halledilmiştir.” (Akşam, 1936) ifadeleriyle soruna ne derece sahip çıktığını resmi görüşmeler başlamadan evvel duyurmak istemiştir.

Neticede tarafların, sorunu Milletler Cemiyetine taşınması ile birlikte Cemiyet Konseyi 14 Aralık 1936 tarihindeki 95. toplantısında Hatay sorununun görüşülmesine karar vermiştir. Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey, bu oturumda Türk tezini çok geniş bir biçimde anlatmıştır. Aras konuşmasının sonunda, Milletler Cemiyetinin soruna kısa zamanda çözüm bulmasını istemiş ve bu amaca yönelik Türk Hükümetinin cemiyetten alınmasını istediği önlemleri şu şekilde sıralamıştır:

- a-** Milletler Cemiyeti Sancak'ın geleceğini ele almalı,
- b-** Fransız birlikleri ile Türkiye karşı unsurlardan oluşan birlikler Sancak topraklarından çekilmeli,
- c-** Milletler Cemiyeti'nin tayin edeceği bir komisyon emri altında, tarafsız küçük bir jandarma bölüğü bölgeye gönderilmeli,
- d-** Milletler Cemiyeti görevlilerinin incelemelerini önyargısız yapabilmeleri ve ilgili tarafların uzlaşabilmeleri için uygun ortam yaratılmalıdır (Demirdögen, 1983:68).

Bu konuşmadan sonra söz alan Fransız Temsilcisi Vienot ise, konseyden Sancak sorunu ile ilgili bir raportör tayin etmesini istemiştir. Bu istek üzerine Türkiye'nin de taraftar olması ile birlikte Konsey Başkanı İsveç Delegesi Sandler'i raportör tayin etmiştir. Dolayısıyla Sandler, iki tarafın da görüşlerini

arak konu ile ilgili bir rapor hazırlamakla görevlendirilmişti. Ayrıca Fransız Temsilcisi Vienot, konseyin 15 Aralık'taki oturumunda da söz alarak görüşlerini belirtmeye devam etmiştir. Vienot, özellikle 1921 ve 1923 Antlaşmaları'nın detaylı olarak bir tahlilini yaparak, mesele ile ilgili olarak şu ifadelerle yer vermiştir:

“Fransa 1921’de Türkiye ile müzakere ederken, mandası mucibince hareket ediyordu ve bu suretle hareket etmek için başka bir sıfatı mevcut değildi. Fransa, Suriye arazisini hiçbir müdahale, hiçbir hükümler hakkını kendisinde hiçbir zaman görmemiş olduğundan, bu hakkı sırf bu arazinin hudutlarını tespitte yarayan bir anlaşma ile bu hukuku iktisap edemedi. Dolayısıyla Fransa, Suriye cemaati hesabına hareket etmekle birlikte Sancak, Suriye cemaatinin haricinde istiklal için hiçbir husus namzetliğe malik bulunmuyordu bu prensiplerin tatbiki, 15 sene zarfında halk ve yahut Türk hükümeti tarafından hiçbir tahtı mucip olmadığı Türkiye Sancak’ın milli hayatına iştirakine karşı protestoda bulunmamıştır.” (Ayın Tarihi, 1936:106).

Bu sözlerden sonra Fransız temsilcisi, Türk Dışişleri Bakanının Sancak’a tarafsız jandarma kıtası gönderilmesini reddetmekle birlikte Fransız Hükümeti adına sınırın her iki tarafına tarafsız gözlemciler gönderilmesinin daha uygun olacağını dile getirmiştir (Gönlübol ve Sarı, 1963:129).

Cenevre’de Türk-Fransız görüşmeleri devam ederken, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Ankara’da “Tasarruf ve Yerli Malları Haftası”nı açarken yaptığı konuşmada Hatay sorunu ile ilgili olarak iki temel nokta üzerinde durmuş ve Cenevre’de devam eden görüşmelerde Türk tezlerinin bu dayanaklara bağlı kalarak savunulacağını dile getirmiştir. İnönü’ye göre bu iki temel şunlardır:

- a-“Türkiye, Suriye ile herhangi bir müzakere yapmış ve ona Hatay bölgesini bahşetmiş değildir.
- b-Türkiye Suriye’yi de herhangi bir mandaya tevdi etmiş olan devlet değildir. Biz Suriye’nin mukadderatını ancak kendi halkının iradesine bırakmıştık.” (Cumhuriyet, 1936).

İsmet İnönü’nün yaptığı bu konuşma Türk basınında geniş yer tutmuştur. Son Posta gazetesi İnönü’nün nutkunun Cenevre’de yapılan görüşmeler için bir dayanak teşkil etmesi gerektiğini belirtip, “Yeni Suriye devletinin Türk illerini elde etmek hevesine asla muvafakat etmeyeceğiz” (Son Posta, 1936) diyerek mevcut duruma tepki gösterileceğini duyurmuştur.

Türk basını Cenevre’de başlayan görüşmeleri yakından takip etmekte ve günü gününe haberlerle Türk kamuoyunu bilgilendirmekteydi. Nitekim görüşmeler başladığında Türk basınında öne çıkan haberler şöyleydi:

“Biz Cenevre’de şunları istedik:

- a- Sancak’ın her türlü tahkimat ve teslihattan tecridi.
- b- İskenderun ve Antakya’ya muhtariyet idaresi verilmesi” (Yeni Asır, 1936).
- c- “Antakya’nın Suriye’ye ilhakını reddettik. Hariciye vekilimiz Sancak’a istiklal verilmesini ve oradaki Fransız askerlerinin geri çekilerek yerine bitaraf bir zabıta kuvveti gönderilmesini istedi.” (Yeni Asır, 1936).

Cenevre görüşmelerinde kararlaştırıldığı gibi çalışmalarına başlayan Sandler, 19 Aralık'ta hazırladığı raporu konseyin bilgisine sunarak, konu ile ilgili ilk değerlendirmesini yapmıştır. Sandler'in bu raporuna göre:

“...bu bölgeye taallük eden milletlerarası vesikalar hakkında hükümetler arasında görüş ihtilafı mevcut...” olduğu ifade edilerek, Sancak meselesi meclisin ocak ayındaki olağan toplantısında tekrar ele alınmakla birlikte aradaki süre içinde tarafların raportörlerle temas halinde meseleyi görüşmeye devam etmelerinin zarurieti dile getiriliyordu. Ayrıca Sandler, mümkün olan en kısa zamanda Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmesinin de gerekli olduğuna vurgu yapıyordu (Gönlübol ve Sar, 1963:129, Soysal, 2000:540).

Türkiye, Sandler'in sunduğu raporun oylanmasında çekimser oy kullanmıştır. Türkiye ayrıca bölgede huzur ve güven ortamının temini için bölgenin tamamen tarafsız hale getirilmesini de önermiştir. Bu talep Fransız Hükümeti'nce reddedilmiştir. Bunun yanında bölgeye gönderilecek üç kişilik gözlemci heyete bir Türk bir de Fransız delege katılması önerisi de yine Fransız Hükümeti'nce reddedilmiştir. Ancak Sandler'in konseye sunduğu rapor daha sonra oya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Buna göre Hollandalı C.J.J Caron, Norveçli Diplomat Hans Hoslstad ve İsveçli Albay K. Watteville gözlemci seçilerek, 1937 yılı sonuna kadar görev yapmaları için Sancak'a gönderilmeleri kararlaştırılmıştır (Soyak, 1973:598, Akçura, 1995:394, Köni, 1989:23). Görüşmelerden sonra meselenin aldığı seyir hakkında Tevfik Rüştü Bey: “...Cumhuriyet Hükümeti meseleye konu teşkil eden bölgenin, orada geçen olaylar hakkında ciddi bir tahkikat yapılabilmesi ve havanın diğer şiddet tedbirleriyle yeniden bozulmaması için tamamıyla tarafsız bir hale konulmasını teklif eylemiştir.” cümleleri ile Türk tarafının görüşlerini konsey önünde bir kez daha dile getirmiştir. Tevfik Rüştü Bey'in bu konuşmasından sonra Fransız delegesi de Türk tekliflerinin neden kabul edilmediğini şöyle izah etmiştir:

- a-** Manda sahibi bir devletin mandası altındaki bir toprağa Milletler Cemiyetine mensup bir heyetin gönderilmesini istemesi, başlı başına ve emsali görülmemiş bir tedbirdir. Bu suretle Fransa, bir uzlaşma zihniyeti göstermiştir.
- b-** Fransa'nın idaresi altında bulunan bir toprakta komisyonun Fransız delegesine ihtiyacı yoktur. Diğer taraftan komisyonda bir Türk delegesi bulunursa Fransız hükümeti karşılıklı prensibine göre heyetin müşahede alanını Sancak hududunun her iki tarafına teşmil etmesini istemek mecburiyetinde kalır.
- c-** Sancak'ta tarafsız müşahitlerin bulunması sükûtun muhafazasına yardım edecektir. Fransa Hükümeti müşahitlerin kendilerine tevdi edilen vazifenin önemini kavramış bulunduğunu ve icabında konseyi durumdan olduğu gibi haberdar edeceklerine itimat etmektedir (Demirdöğen, 1983:73, Soyak, 1973:587).

Bu sırada İngiliz temsilcisi, konsey sonunda okunan Sandler raporuna gözlemci heyetin gönderilmesi hususu ile ilgili olarak, “bu usulün manda altındaki bir toprağın içinde cereyan eden olaylar

için ileride bir emsal olarak ileri sürülemeyeceği” kaydını ilave ettirerek kendi mandası altında bulunan Irak’ta olası muhtemel gelişmeleri bu şekilde engellemeyi planlamıştır (Soyak, 1973:587).

Neticede Cenevre’de yapılan ilk tur görüşmelerinden kesin bir antlaşma çıkmamıştır. Soyak’ın ifadelerine göre, konseyin bu durumda kararını her iki hükümetin antlaşması doğrultusunda vermesinden başka elinde bir seçenek kalmamıştır (Soyak, 1973:587). Bu sırada Cenevre’ye Suriye’den bazı temsilcilerde gelerek Sancak’ın statüsünün korunması temelinde beyanname dağıtmak suretiyle propaganda yapmak istemişlerdi. Türkiye’nin Cenevre’deki temsilcileri arasında bulunan Abdurrahman Melek Suriyelilerin dağıttıkları bu beyannamelere karşı, İskenderun ve havalisi Türkleri adına kendisi de bir beyanname yayımlamışlardır. Beyannamenin aslı Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğine, suretini de delegasyonlara ve Türk Dışişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Beynamede, Antakya ve İskenderun havalisi Türklerinin bağımsızlık için mücadele ettikleri ve Suriye’ye katılmak istemedikleri bildiriliyordu (Melek, 1996:36, Umar, 2003:218).

3. PARİS GÖRÜŞMELERİ

Cenevre’de Hatay için raportör oluşturulmasına karar verilmesine rağmen, Fransız-Türk temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde istenilen sonuç alınamayınca görüşmelere Paris’te devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

Paris’te başlayan görüşmelere Türkiye’nin Paris Büyükelçisi Suat Davaz ve Milletler Cemiyeti’ndeki Türkiye’nin daimi temsilcisi Necmettin Sakak ile Fransa’nın Ankara Büyükelçisi Mösyö Henri Pansot ve konseyin raportörü olan İsveç Dışişleri Vekili sıfatıyla İsveç’in Bern Elçisi Mösyö Westman da iştirak etmişlerdi (Pehlivanlı vd., 2001:77, Sarıay, 1996:10) Türkiye Paris’teki görüşmelerde Hatay sorununun çözümü noktasında:

- a-** Hatay’a tam istiklal verilmesi,
- b-** Suriye, Lübnan ve müstakil Hatay’ın bir konfederasyon oluşturmalarını ve bu konfederasyonun da dış ilişkiler, gümrük ve para birliği konularında yetkili olması,
- c-** Hatay’ın askerlikten tecridi,
- d-** İskenderun Limanı’nın bir kısmının Türkiye’ye kiralanması ve demiryollarının kombine edilmesi (Pehlivanlı vd., 2001:77, Sarıay, 1996:10, Soyak, 1973:588),

gibi dört aşamalı bir teklifte bulunmuş, ne var ki bu teklifler de Fransız Hükümetince kabul edilmemiştir.

Kısa süren Paris görüşmelerinden de istenilen sonuç alınamayınca Türk heyeti durumu Ankara’ya bildirmişti. Hasan Rıza Soyak görüşmelerde gelinen son nokta ile ilgili olarak, “...artık anlaşılmıştı. Fransa’nın tutumu ciddi ve samimi değildi. Bu şartlar altında müzakereye devam etmek beyhude ve faydasızdı.” demek suretiyle Paris yönetiminin görüşmelerdeki tutumunu eleştirmişti Soyak, 1973:588). Görüşmelerin kesilmesinden sonra Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey, gazetecilere verdiği beyanatta: “Paris’te alelade formalite işini bitirdik. Bu formaliteye diplomasi lisanında müzakere diyorlar. Bu sözlerle hepsini söylediğimi zannediyorum.” (Akşam, 1936) diyerek Fransız Hükümetinin

ciddi bir neticeye varmaktan ziyade konseyin tavsiyelerine uymuş görünüp, vakit geçirmek düşüncesiyle Paris müzakerelerine başladığını ifade etmiştir. Bu arada görüşmelerin kesilmesinden sonra Tevfik Rüştü Bey, Fransız Başbakanı Blum başta olmak üzere, bazı Fransız yetkilileri ziyaret etmiştir. İkili tarzdaki görüşmelerde Türkiye ile Fransa arasında Sancak konusu ile ilgili görüşmelere ocak ayında devam edilmesi kararı alınarak, müzakere yolunun açık tutulması görüşü benimsenmiştir (Umar, 2003:218).

Türk basınında gerek Cenevre görüşmeleri, gerekse Paris görüşmeleri çok yakından takip edilmekteydi. Görüşmelerin kesilmesinden sonra bazı Türk gazeteleri:

“Paris müzakereleri inkıtaa uğradı. Suriye, Lübnan ve Sancak arasında konfederasyon bir devlet teklif ettik.” (Cumhuriyet, 1936).

“Türk, hakkını mutlaka alacak” (Son Posta, 1936).

“Fransa ne zannediyor? Türkiye’nin blöf yaptığını mı? On dört yıldan beri sulh yolunda hiç aksamadan yürüyen Kemalist Türkiye’nin blöflere tenezzül ettiği hiç görülmüş müdür?” (Yeni Asır, 1936) gibi manşet haberlerle gelişmelere tepkisini ortaya koymuştur. Ulus, 24 Aralık 1936 tarihli sayısında “Paris’teki görüşmeler neticesiz kaldı” manşeti ile kamuoyunu bilgilendirirken, görüşmelerle ilgili Falih Rıfkı köşesinde şu yorumlara yer vermiştir:

“...Bizim istediğimiz sadece Sancak’ın da tıpkı Suriye ve Lübnan’ın olduğu gibi bağımsız olmasıdır. Ancak Fransa ise, “Bu Suriye’nin parçalanması demektir.” diyor. Bu durum Fransa’nın Şam ve Beyrut ile imzaladığı anlaşmaları ihlal etmek demektir... Eğer bu muahedeler Fransa ile Türkiye arasındaki 1921 taahhütlerinin manası ve ruhunu bir tarafa bırakarak imzalanmışsa bunun mesulü biz değiliz. Bizce ortada ihlal olunan bir şey varsa o, işte bu taahhütlerin ve Sancak’ın Türk ekseriyetinin bu taahhütlere isnat eden haklarıdır.” (Atay, 1936).

4. ATATÜRK’ÜN KONYA SEYAHATİ VE SEYAHATİN ETKİLERİ

Tevfik Rüştü Bey’in ifadesiyle Paris’te başlayan formalite görüşmelerinde de Türkiye, Hatay konusunda istediğini alamamıştı. Yeni yılın ilk günlerinde Adana’nın 5 Ocak günü yapılan kurtuluş yıl dönümü törenlerine 40 bin civarı Çukurovalı iştirak etmişti. Büyük bir heyecan içinde geçen törenlerde Hatay’ın kurtarılması içinde büyük bir tezahürat yapılmıştı (Yılmaz, 1989:73, Akşam, 1937). Gerek Paris’te yapılan görüşmelerde istenilen sonucun alınamaması, gerekse Adana’nın kurtuluş yıl dönümünde Hatay’ın kurtarılması ile ilgili tezahüratların yapılması, Türk-Fransız ilişkilerini yeniden gergin bir noktaya getirmişti. Böylesine bir ortamda Atatürk, heyeti ile birlikte güneyin karargâh merkezi olan Konya’ya gitmek üzere trenle İstanbul’dan yola çıkmıştır² (Soyak, 1973:601). Atatürk’ün

² H.R. Soyak hareket gecesini şöyle anlatmaktaydı:“...5/6 Ocak 1937 gecesi yatağımın başucundaki telefonun çalmasıyla uyandım. Saat 01.00 idi. İstanbul’dan Başyaver Celal Ömer telefon ediyordu. Atatürk’ün bir emri var yazınız dedi ve şu kısa

ani kararında Paris'ten gelen son haberler etkili olmuş ve kendisi bir hayli sinirlenmişti. Nitekim Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey, Atatürk'ün bu ani kararında Fransız sefirinin Tevfik Rüştü Bey ile görüşürken vaat edilen ve beklenen tekliften habersiz davranmış olmasına pek sinirlenmiş olmasının neden olduğunu ifade ediyordu (Soyak, 1973:601). Atatürk, 6 Ocak 1937 tarihinde yol üzerindeki Eskişehir istasyonunda Ankara'dan gelen İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile dört saat sürecek bir konuşma yapmıştır. Atatürk Eskişehir'deki görüşmeden sonra Ulukışla'ya geçmiş ve trenle Ankara'ya dönerek gezisine son vermişti (Dayı, 2003:117, Kutlu 1987:23). Konya ve Ulukışla'yı kapsayan Atatürk'ün bu ani gezisi, yurt içinde ve yurt dışında büyük yankılar uyandırmıştı. Geziye³ refakat eden Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi, 6 Ocak 1937'de yayımlanan makalesinde geziyi şu cümlelerle köşesinde değerlendirmiştir:

“Yeni Türkiye’yi, Suriye’deki Fransız müstemleke memurlarından öğrenen bugünkü Fransa, Türkiye’nin askeri kuvvetini, yine o zavallı ve balapervaz memurlarından ölçüp biçmekte olacak... Suriye’deki Fransız müstemleke memurları nereden bilsinler ki, Türkiye başka cephelerdeki kuvvetlerine asla ve kat’a zerre kadar hanel gelmemek üzere İskenderun, Antakya ve havalisini yalnız 24 veya 48 saatte ekstra milli kuvvetleriyle işgal edebilir ve onlar nasıl takdir eylesinler ki aynı kuvvetlerle bütün Suriye’nin işgali nihayet çok mahdut bir zaman meselesidir. Amma denilecek ki bu Fransa ile bir harptir, bunu Türkiye ister mi? Açık söyleyelim ki istemez. Fakat mecbur olduğu zaman bunu böyle yapabileceğinden emindir ve bu hesaba icap ederse bütün dünyaya karşı koymaya hazırdır.” (Nadi, 1937).

Nadi, ayrıca iki ülke arasındaki sonuçlanamayan görüşmelerden de şikâyet etmekle birlikte, Türkiye’nin de sorumlu olduğunu belirttikten sonra makaleye şöyle devam etmiştir:

“Saik bir hak davasında önümüze Milletler Cemiyeti’ni Fransa çıkardı. Cemiyet, bu hakkı ilhaktan aciz kalırsa, bizim kendi hakkımızı korumaktan aciz kalmayacağımız da şimdiden Fransa’nın malumu olmalıdır ve Fransa ile beraber bütün dünyanın. ...Düşmanların muhtemel çokluğu, bu bahiste bizi hakkımızı müdafaa etmekten alıkoyabilecek bir sebep değildir...” (Nadi, 1937).

Bu arada Atatürk, Konya’ya giderken de basına verdiği demeçte de:

“Ben memleketi hiçbir zaman harbe sürüklemem fakat Hatay meselesi benim için bir dava olmuştur. Gerekirse bunu şahsen halletmek için bir zaruriyet karşısında kalırsam derhal devlet

emri yazdırdı: Dâhil olduğumuz Hatay teşkilatı merkezinde benim için lüzumlu olan bütün şeyleri hatta lüzumlu olan şahsiyetleri alarak bana mülaki olunuz.”

³ Yunus Nadi, “Atatürk’ün Gezisi”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1937: Atatürk, Konya ve Ulukışla'yı kapsayan gezisinin nedenini şöyle açıklamıştır: “...Ben bir askeri harekâtın başlangıcı gibi yorumlanabilecek biçimde tertip ettiğim bu seyahati Hatay’daki Türk çoğunluğunun muahedelerle de kabul edilmiş açık haklarını korumak bahsinde ne derece hassas ve azimli olduğumuzu, için birtakım oyunlarla veya ihmallerle sürüncemede kalmasına katiiyen tahammülümüzün olmadığını göstermek için ihtiyar ettim ve tertibimi mahsus derhal şayi olabilecek bir yerde her memlekete mensup birtakım istihbarat memurlarıyla dolu olan bir otelde yaptım. Kısacası Fransızların meseleyi uzatıp dejenere etmeye çalıştıklarını, müstemleke memurlarının şursuz ve insafsız hareketlerini gün geçtikçe artırdıklarını, bizim hükümetin de işi lüzumu kadar sıkı tutmadığını görüyordum. Davamız böyle sürüncemede kaldıkça bilhassa Türk ahaliye reva görülen şiddetli baskı devam ettikçe, bir gün içeride (Hatay’da) büyük ve kanlı bir hadise zuhur edebilirdi; bu yüzden iki taraf, hiç istemedikleri halde silahlı bir çatışmaya sürüklenebilirdi. İşte bu hal ve ihtimalleri ortadan kaldırmak, herkesi vaktinde ikaz etmek içindir ki harekete geçtim; başka bir ifade ile ben bu hareketi, memleketi harbe sokmak için değil, tam tersine ondan kurtarmak için yapmış bulunuyorum.” (Soyak, 1973:607).

reisliğinden ve mebusluktan istifa ederim. Serbest bir vatandaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Bildiğiniz gibi bunun her zaman imkânı ve yolları vardır. Oradaki mücahitlerle, anavatanıdan kaçıp bize katılacağından şüphe etmediğim kuvvetlerle meseleyi yerinde ve içerden halletmeye çalışırım. Türkiye Hükümeti beni ve arkadaşlarımı asi ilan etsin, hakkımızda tahkikat yapsın... Mamañih böyle bir ihtimal karşısında kalacak değiliz. Dava yakında istediğimiz şekilde halledilmiş olacaktır.” (Selçuk,1971:30)

ifadelerini kullanmak suretiyle kararlılığını bir kez daha göstermek istemiştir.

Atatürk'ün Konya gezisi dış basında, özellikle Fransız basınında, gözle görünen bir panik yaşatmış, Türkiye'nin bölgede bir darbe yapmaya hazırlandığı söylentisi de yayılmıştır. Aynı zamanda bu ani hareket İngiltere'yi de etkilemiştir. İngiliz Dış İlişkiler Bakanı Anthony Eden, İngiliz Diplomatı Sir P. Loraine'e yazdığı mektupta bu seyahatle birlikte Türk birliklerinin bölgeye yığınak yapıp yapmadığının öğrenilmesini istemiştir. Fakat Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Eden'e bir telgraf yollayarak, Atatürk'ün bu seyahatinin “...tamamıyla sağlık nedeniyle...” yapıldığını bildirmiştir. Bu arada Paris'te bulunan Türk Büyükelçisi Fethi Okyar, 8 Ocak'ta Paris'te Vionet ile görüşmesinin sonunda, Fransa'da Atatürk'ün seyahatinin yarattığı olumsuz havayı dağıtmak için çaba sarf etmiştir (Sönmezoglu, 2001:93). Ancak bu gezi, başta Fransız basını olmak üzere, Avrupa basınında da geniş yer bulmuş, bu hamlenin olası işaretleri hakkında yorumlar yapılmıştı. Öyle ki İngiliz basın organlarında Türklerin Osmanlı Devleti'ni yeniden canlandırmak istedikleri, İskenderun'dan sonra sıranın Irak'a geleceğini, hatta Hatay sorununun Suriye'nin istilasının bir başlangıcını oluşturduğunu ifade eden yorumlar yapılmıştır (Ulus, 1937).

İsmet İnönü de 9 Ocak 1937 tarihinde, CHP'nin meclis grubunda yaptığı konuşmasında, Türk halkından Hatay sorununun halli için on beş gün sabretmelerini istemiştir (Cumhuriyet, 1937). Konya gezisinden sonra 8 Ocak'ta Atatürk'ün başkanlığında bakanlar kurulu toplanarak Fransa'ya 14 maddelik bir notanın verilmesi karara bağlanmıştır. Bu karar doğrultusunda hazırlanan 11 Ocak tarihli notada:

- Suriye, Lübnan ve Sancak'ın üç konfedere devlet teşkil edeceği,
- Bu konfedere devletin sorumluluk hakları kalmak üzere, her devlet kendi hâkimiyetini muhafaza edeceği,
- Konfedere devletler arasında meydana gelebilecek meselelere ait masrafların taksiminin nüfus nispetine göre taksim edileceği,
- Konfedere devletlerin parlamentolarından eşit sayıda seçilmiş delegelerden oluşan icra komitesi konfederasyonun ortak işlerini yürüteceği (Konfederasyonun merkezinden bahsedilmiş, ancak bu şehir belirtilmemiştir.)
- Oluşturulan icra komitesinin görüştüğü kararların devletlerin parlamentolarından ayrı ayrı tasdik olunacağı,
- Konfedere devletler arasında Sancak'ın, silahtan arındırılarak tarafsız bir bölge haline geleceği,

- 1921, 1923 ve 1926 Antlaşmaları'nın yerine konmak üzere ayrı bir Türk-Fransız Antlaşması yapılacağı ve bu antlaşmada diğer iki konfedere devlet de dâhil olmak üzere, Sancak'a dışarıdan gelebilecek her türlü müdahaleye karşı Türkiye ve Fransa devletlerinin ortak garanti vereceği,
- Sancak vatandaşlarının katılacağı devletin anayasasını hazırlayacak bir parlamento seçmelerinden bahsedilmekte olup, Sancak'ın Anayasası'nın ise mezhep ve kültür hürriyeti prensiplerini mecburi olarak içine alacak bir yapıda olacağı belirtilmekte, Sancak'ın resmi dilinin Türkçe ve devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olacağı ifade edilmiş,
- Sancak Anayasası'nın Türkiye ve Fransa'nın tasdikinden sonra yürürlüğe gireceği gibi temel unsurlardan bahsedilmiştir (Aydın Tarihi, 1937, Soyak, 1973:613-614).

Böylelikle Türkiye, yaptığı konfederasyon teklifini detaylı olarak bu nota ile Fransa'ya sunmuştur. Fransa, Türkiye'nin bu notasına Başbakan Blum tarafından özel bir mektup ile 19 Ocak 1937 tarihinde cevap vermiştir. Fransız başbakanı, "Çalışmamın ve düşüncelerimin neticesi şudur." diye başladığı mektubunda şu görüşlere yer vermiştir:

"...Kanımca iki sorun bulunmaktadır. Fransa-Suriye Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren Sancak'ta uygulanacak olan kat'i rejim ile arada uygulanacak geçici rejim... Bunlardan önemli olan birincisidir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Fransa-Suriye Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra, 1921 Antlaşması'nın uygulanışı ile olarak kuşku duyması meşrudur... Fransa-Suriye Antlaşması, uygulamaya konulduktan sonra yalnız Sancak için olmak üzere bir tür devamı düşünülebilir ki bu, özel rejimde Sancak'a Milletler Cemiyeti'nin göstereceği bir yüksek komiser atanır ve bu komiser doğal olarak bir Fransız olur. Diğer taraftan Fransa kendisini izleyecek devletlere geçen taahhütlerini Türkiye'ye karşı yeniler ve güvence altına alır. Ara dönemde uygulanacak olan rejimin, Türk haklarını kaygılandırarak bir yönü olamaz. Bu ara dönemde rejimle amaçlanan Sancak'a şimdiden tümüyle ayrı bir varlık (entite) olarak gösterecek şekilde esas rejime hazırlamak olacaktır" (Demirdöğen, 1983:77).

Fransa, Başbakan Blum'un bu mektubundan da anlaşılacağı gibi Türkiye'nin yaptığı üçlü konfederasyon teklifini reddetmiştir. Bu durum da Ankara tarafından pek iyi karşılanmamıştır. Ancak Fransız başbakanının Sancak'ın şimdiden ayrı bir varlık (entite) olarak ele alınması ve Milletler Cemiyeti'nin vereceği kararı peşin olarak kabul edeceğini bildirmesi, Cenevre'de başlayacak ikinci tur görüşmeleri için Türk Hükümetini ümitli olmaya sevk etmiştir. Atatürk Kurun gazetesine verdiği demeçle Fransız başbakanının mektubunda Sancak ile ilgili düşüncelerine şu yanıtı vermiştir:

"Fransız başvekilinin 1921 Muahedesi'nden bahsederken bir taraftan Sancak'a ait hususi vasıflarını saydığı halde ayrı muahede içerisinde zikredilmiş olan bayrak meselesine hiç temas etmemiş, sonra Suriye ve Lübnan'a istiklal verdiği halde, haiz olan İskenderun ve havalisi için bir nevi manda şekli tavassur etmesi Paris Müzakereleri'ne nispetle bir ilerleme değil, tam tersine bir gerilemedir." (Kurun, 1937).

5. GÖZLEMCİ HEYETİN HATAY'DAKİ ÇALIŞMALARI VE ÇALIŞMALARIN ETKİLERİ

14 Aralık 1936 tarihinde, Türkiye'nin daha önce başvurusu ile başlayan Milletler Cemiyeti bünyesindeki Cenevre görüşmelerinde, 16 Aralık 1936 tarihli oturumda İskenderun ve havalisine üç tarafsız gözlemciden oluşacak bir heyetin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Heyet, bölgede kalacağı süre zarfında halk ile görüşüp hazırlayacakları raporları Milletler Cemiyeti Konseyine gönderecekti. Dolayısıyla bu raporlar da konseyin Hatay'ın geleceği hakkında vereceği kararda etkili olacaktı.

Türkiye, gözlemci heyetin Hatay'a gideceğini öğrenince Türkiye'de bulunan bazı Hataylıları Hatay'a gönderme kararı almıştır (Sökmen, 1992:101). Gerek Türk basını gerekse dış basın, gözlemci heyetin oluşturulmasından Hatay'a gidip incelemeler yapmasına kadar geçen sürede, heyetin çalışmalarını yakından takip etmiş ve kendi kamuoylarını bilgilendirmişlerdir. Daha heyet bölgeye gitmeden evvel, İstanbul'da heyette bulunan gözlemcilerden Mösyö Talsted gazetecilere şu beyanatı vermiştir: "...Yeni yılın ilk günlerinde işe başlamayı çok uğurlu sayarız; bu temenni ile yola çıkıyoruz. Sancak'ta ne kadar kalacağımız belli değildir. Bununla beraber Milletler Cemiyeti Konseyinin toplanmasına yani 18 Ocak'a kadar işimizi bitireceğimizi zannediyorum." (Cumhuriyet, 1937).

Gözlemci heyetin oluşturulmasının kararlaştırıldığı günlerde, özellikle Fransız memurlar ile Suriye yanlısı Vatani Partisi mensupları böyle bir heyetin oluşturulmasını istememişlerdir. Bu durum Türk basınında bazı gazetelere şöyle yansımıştır: "Milletler Cemiyetinin üç tarafsız gözlemci göndereceği haberi Sancak'taki mandater makamların hoşuna gitmedi." (Ulus, 1936), "Sancak'a müşahitlerin gitmesi mandater ve Vatanileri müteessir etti." (Son Posta, 1936).

Sancak'a müşahit heyetin gönderilmesi ve Sancak'a gönderilen kuvvetlerin geri alınması hakkında Milletler Cemiyeti'nin kararı Suriye'de fena tesir yapmıştır. Vataniler, Milletler Cemiyeti'nin bu kararına karşı koymak için bazı tedbirlere başvurmuşlardır. Bunlardan birincisi, Alevilerin Sünnilerle ve Hıristiyan Araplardan bazı ileri gelenlerle Türklerden mevcut mebusları elde ederek, Sancak'ı Suriye'nin parçası olduğuna dair muhtelif makamlara, "Halk biziz, Sancak'ı biz temsil ederiz." içerikli telgraflar ve sahte mazbatalarla yapılan müracaatlardır. İkincisi ise, Taşnak ve Ermenilere verdikleri silahlardır (Akşam, 1936). Bu arada Türk gazeteleri de Sancak'a gidecek heyetten, yapacakları gözlemlerde şu noktalara dikkat etmelerini istemişlerdir:

- a- Türklerin manda başladığı zaman birçok bakımdan maruz kaldıkları tazyikler ve bunların etkileri,
- b- Türklerin elindeki emlak ve tarım arazilerinin ellerinden nasıl çıktığı,
- c- Sağlık işlerinin Türklerin aleyhinde gelişme göstermekte olduğunun tespit edilmesini istemişlerdir (Kurun, 1936).

Gözlemci heyetin bölgeye ulaşmasıyla birlikte Araplar ve Türkler arasındaki gerginlik de artmıştı. Heyet 9 Ocak'ta Antakya'ya giderken, Belen'de de 200 kişilik bir Türk grubu Suriye ve Fransa aleyhinde gösteri düzenlemişti. Aynı şekilde Antakya'daki Türkler genel grev yapmışlar ve dükkânlarını

kapatmışlardı.⁴ Buna karşılık olmak üzere aynı gün üç bin Arap öğrenci, gözlemcilerin kaldıkları turizm oteli önünde ellerinde Suriye bayrakları olduğu halde ve Suriye milli marşını söyleyerek olaysız bir gösteri gerçekleştirmişlerdir. Reyhanlı'da 10 Ocak'ta Araplarla Türkler arasında çatışmalar çıkmıştır. 11 Ocak'ta Araplarla Ermeniler Antakya'da karşı bir gösteri yürüyüşü yapmışlardır. 12 Ocak'ta da Türkler Antakya'da karşı bir yürüyüş gerçekleştirmişlerdir. Yapılan yürüyüşü Havas muhabiri şu şekilde bildirmiştir: "Türkler, bugün büyük bir nümayiş tertip ettiler. Kamyonlarla dağlardan indirdikleri 5.000 köylü, ay yıldızlı bayraklarla sokakları geçti." (Aydın Tarihi, 1937:57).

İskenderun'da bulunan Türk ileri gelenleri gözlemci heyet ile temas etmek için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Selim Çelenk bu durumu şöyle anlatmıştır:

"...Heyet İskenderun'a geldiğinde durumu ona anlatmaya karar vermiştik. Yenigün'deki yayımlarımız Türkçe idi. Heyet üyeleri de Türkçe bilmedikleri için Türklerle yapılan baskı ve tedhişten haberdar olamıyorlardı. Heyet üyelerine sesimizi duyurmak için Halep'ten Fransızca bilen birini getirdik. Daha sonra da Yenigün'ün bir sayfasını Fransızca çıkardık..." (Çelenk, 1997:85).

Türk basını, gözlemci heyetin İskenderun ve Antakya'daki gözlem çalışmalarına geniş yer vermiştir. Özellikle heyetin Türklerle yaptığı görüşmeler basına şu şekilde yansımıştır: "Antakyalılar heyetten, Antakya ve havalisinde bulunan Fransız ve Suriyeli memurların gerçekte Türk olan halkı Arap ve Alevi diye adlandırıp, Türkleri ayırmaya çalıştıklarını, bu çalışmaların önüne geçilmesini istediler." (Ulus, 1937). "Fransız zabıtları Hatay köylerine dağıldılar. Maksat Sancak'a gelen müşahit heyetle Türk köylülerini temas ettirmemektir. Köylerde köylüye tazyik ve propaganda yapılmaktadır. Bunun gayesi Türklerle müşahit heyeti görüştürmemektir." (Akşam, 1937).

Bu sırada heyetin Hatay'da yaptığı çalışmalarının aksaması ve iki Türk gencinin Fransız jandarmaları tarafından tutuklanması üzerine Tan gazetesi bu olaylara şu şekilde tepki göstermiştir: "...Eğer müşahit heyette bitaraflık varsa onların vazifeleri bitmiştir, derhal Cenevre'ye dönebilirler. Milletler Cemiyetine şu raporu versinler: Gittik fakat göremedik. Çünkü Fransızlar bizim hakikati duymamıza mani olmak için tercümanları tutukladılar." (Tan, 1937).

Aynı şekilde heyet, Antakya'da incelemede bulunurken Falih Rıfkı, 4 Ocak tarihli Ulus gazetesinde "Tatbik Kıymeti" adlı makalesinde Sancak'ta herhangi bir antlaşma uygulamak için her şeyden önce birtakım prensiplerin kabul edilmesi gerektiğini belirterek, müşahit heyetin hazırlayacağı raporlarda Hatay'ın Türk olduğunun kabul edilmemesi halinde, Milletler Cemiyeti'nin kararlarının bölgede uygulanmasının artık bir kıymetinin kalmayacağını ifade etmiştir (Atay, 1937).

Cumhuriyet gazetesi İtalyan haber ajansına dayanarak verdiği haberde, gözlemcilerin Sancak'ta inceleme yaparken, yerel memurlarla Fransız memurlar tarafından hazırlanan nüfus listelerini gözden

⁴ Aydın Tarihi, Ocak 1937, No:38, s. 57.

geçirmişlerdir. Bu listelerde 30 bin Hataylı Türk'ün listelerde gösterilmediği ortaya çıkarılmıştır (Cumhuriyet, 1937).

Gözlemci heyet, İskenderun ve havalisinde çalışmalarını tamamladıktan sonra 22 Ocak 1937'de Antakya'dan ayrılmıştır. Heyetin ayrıldığı günlerde Cenevre'de Türk ve Fransız temsilcileri arasında Hatay sorunu ile ilgili görüşmeler yeniden başlamıştı.

6. CENEVRE'DE BAŞLAYAN II. TUR GÖRÜŞMELERİ VE ANTLAŞMANIN SAĞLANMASI

16 Ocak'ta Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve beraberindeki heyet Milletler Cemiyeti Konseyinin 21 Ocak'ta yapacağı oturumuna katılmak için Başbakan İsmet İnönü ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın da hazır bulunduğu bir törenle Sirkeci İstasyonundan Cenevre'ye hareket etmişlerdir (Saraç, 1989:77). Türk ve Fransızlar arasında gerçekleşen ve İngiliz temsilci Eden'in de katıldığı 20 Ocak'ta başlayan ikili görüşmelerde Hatay sorununa uygun bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Görüşmelerin özellikle ilk iki gününde Fransızların Türk tezlerini anlamaz ve kabul etmez bir tutum içinde oldukları görülmüştür. Neticede İsveç Dışişleri Bakanı ile Konsey Raportörü Sandler ve İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in uzlaştırıcı çabaları sonucunda 23 Ocak'ta genel hatları tespit edilen bir ilke antlaşması imzalanmıştır (Ulus, 1937, Ayın Tarihi, 1937:65, Soyak, 1973:617). Buna göre:

- 1- Sancak, Milletler Cemiyetinin garantisi altında olarak dâhiliye işlerini tam bir istiklal ile idare etmek hakkına malik olacak, fakat siyaseten Suriye Devleti'nin kadrosuna dâhil bulunacaktır.
- 2- Sancak'ın kendi parlamentosu ve hükümeti olacaktır. Sancak kendi anayasasını bizzat tanzim etmek hakkına haizdir.
- 3- Sancak askerlikten tecrit olunacak ve halkı askerlik hizmetine tabi tutulmayacaktır.
- 4- Türkiye ile Fransa, Sancak'ı her türlü tecavüze kaştı müştereken garanti edeceklerdir. (Ayın Tarihi, 1937:65).

Ana hatları ile kabul edilen bu prensip antlaşmasından sonra devam eden görüşmelerde Sancak'ın resmi dilinin tespit edilmesi için de taraflar mesai harcamaya çaba sarf etmişlerdi. Fransız temsilciler, dil meselesine büyük önem verdiklerini 23 Ocak'tan sonra yapılan görüşmelerde dile getirmişlerdir. Fransızların talepleri; İskenderun, Antakya ve dolaylarının büyük çoğunluğunun Türkler tarafından oluşturulduğu ve idarenin de bu gerçeğe göre düzenlenmesini kabul ettiklerini, ancak Arap dilinin de Türk diliyle eşit bir resmiyete haiz olmasının kabul edilmesi esasının şart olduğu şeklindeydi. Fransızların bu tutumu görüşmelerin kesilme noktasına gelmesine neden olmuştu. Hasan Rıza Bey dil meselesinde Fransızlarla olan görüşmeleri ve meselenin ciddiyetini şu şekilde anlatmıştır:

“...Bu defa Mösyö Eden gibi insaflı dostların şahsî müdahale ve tasavvurları da müessir olmayacaktı ve müzakere tekrar -hem de onda dokuzu halledilmiş olduğu halde- sırf Fransızların talepleri yüzünden kesilme tehlikesi karşısında kalmıştı... 25 Ocak 1937 Salı günü saat 10.00'da Raportör Mösyö Sandler'in reislği altında toplanan iki heyet, iki buçuk saat kadar beyhude yere

çekiştikten sonra yeni bir içtimadan bahsedilmeden salonu terk ettiler. Münakaşalar esnasında Fransız delegeleri mütemadiyen Paris ile muhabere halinde bulunmuşlardır.” (Soyak, 1973:618). Bu arada Atatürk de İstanbul’dan Cenevre’deki görüşmeleri yakından takip etmekte ve sürekli olarak telefon aracılığı ile Türk heyetinden geline son noktalar hakkında bilgi almaktaydı. Görüşmelerin dil meselesi yüzünden kesilme noktasına gelmesi üzerine Türk heyeti, durumu Atatürk’e bildirmiş ve görüşlerine başvurmuştur. Neticede Atatürk, Fransızların dil meselesinden dolayı bir pürüzlük çıkaracaklarını zannetmediğini, ikinci bir resmi dilin kullanılması hakkının kabul edilebileceğini ve konseyde bu şekilde antlaşmaya varmanın mümkün olabileceğini Türk heyetine bildirmiştir. Atatürk’ün verdiği bu direktif 26 Ocak 1937 tarihinde yapılan görüşmenin daha sakin bir hava içerisinde geçmesini sağlamıştır. Böylelikle Sancak’ta resmi dil Türkçe olacaktır. Fakat konsey gerek görürse ikinci bir resmi dili de kabul edecekti (Aydın Tarihi: 1937:67).

Türkiye ile Fransa arasında 20-27 Ocak tarihleri arasında yapılan Cenevre’deki II. Tur görüşmeleri sonucunda varılan antlaşma Raportör Sandler’in bir rapor halinde Milletler Cemiyetine sunması ve onaylaması ile resmîyet kazanmıştır. 27 Ocak 1937 tarihinde konseyin olağanüstü toplantısında kabul edilen antlaşmanın temel ilkeleri şunlardır:

- 1- “Sancak, farklı bir varlık (Entite distincte) teşkil eder; dâhili işlerinde tam bir istiklale sahiptir. 3. Maddede yazan hükümler mahfuz kaydı ile harici işleri Suriye Devleti tarafından idare edilir. Sancak ve Suriye için ayrı gümrük ve para usulü cari olacaktır.
- 2- Sancak’ta Türk dili resmi dildir; 10. Maddede derpiş edilen usule tevfikten diğer bir dil kullanılmasının şartlarını ve karakterini konsey tayin edecektir.
- 3- Bu devletin hâkimiyetine ve istiklaline herhangi bir suretle hâlel getirecek mahiyette Suriye Devleti tarafından akdedilmiş milletlerarası hiçbir antlaşma ve keza aynı tesirlere haiz hiçbir milletlerarası karar Milletler Cemiyetinin önceden ve kesin bir muvafakati olmaksızın Sancak’ta tatbik edilemez.
- 4- Hususi ajanlar, Suriye’nin salahiyetine bırakılmış işler için her iki taraf icra makamları arasında lüzumlu irtibatı temin edeceklerdir; aynı işler için Sancak ve Suriye teşrii meclisleri ve parlamentolar arası irtibatı kurmak ve bunun şartlarını tayin etmek hakkına haiz olacaklardır.
- 5- Sancak’ın statü anayasasına riayeti temini matuf aşağıdaki şartlar dâhilinde icra edilen Cemiyet-i Akvam Konseyi kontrolü:
 - a- Mahallinde, kendisinin tayin edeceği Fransız tabiiyetine haiz bir delege bulunacaktır.
 - b- Bu delege statü ve anayasa hükümlerine aykırı icra ve teşri her kararı azami dört ay müddetle geriye bıraktırmak salahiyetini haiz olacaktır. Bu takdirde delege, meseleyi son kararı verecek olan konseye arz etmeye mecbur bulunacaktır.

- c- Türk ve Fransız Hükümetleri de konseyin alacağı kararlara riayeti temin için kendilerine yapacağı tavsiyelerin muktezasını ifa etmeye amade olduklarını beyan ederler.
- d- Sancak'ın ordusu yoktur; orada hiçbir askeri hizmet ihdas olunamaz ve hiçbir askeri tahkimat yapılamaz. Yalnız mevcudu (...) kişiyi geçmeyecek olan mahalli polis kuvvetleri teşkil olunabilir. Bu polis kuvvetlerine lazım olan silahlardan başka hiçbir silah Sancak'a sokulamaz ve orada bulundurulamaz. Teknik hususlar sonradan yapılacak bir antlaşma ile tayin olunacaktır.
- e- Bir Türk-Fransız muahedesi akt olunacaktır. Bu muahedede Türkiye ve Fransa'nın Sancak mülki ehemmiyetini ne şekilde temin ettiklerini tespit eden hükümler yer alacaktır... İş bu teminat, iki taraf arasında yapılacak istişare sonunda tatbik edilecektir. Türkiye-Suriye ve Fransa arasında da bir antlaşma da yapılacaktır ve bunun mevzu Türkiye-Suriye hududunun masuniyetini temin etmek ve Türkiye-Suriye ülkeleri üzerinde diğer memleket rejim ve emniyeti aleyhine yöneltmiş her türlü teşkilat ve faaliyeti yasa etmek olacaktır.
- f- Sancak statüsü; İskenderun Limanı'nda Türkiye'nin bu limanı transit ihtiyacı için en geniş mikyasta kullanmasına müsaade etmek maksadı ile kendisine tanınacak hak ve menfaatleri tasrih edecek olan bir maddeyi ihtiva edecektir.
- g- Statü ve anayasa, konsey bu hususta karar verir vermez yürürlüğe girecektir.
- h- Konseyin karar ve tavsiyeleri üçte iki ekseriyetle ittihaz iki tarafı reyleri bu ekseriyet hesabına dâhil değildir." (Aydın Tarihi, 1937:95-97).

Atatürk, Hatay davasında Cenevre'de elde edilen başarıdan dolayı Başbakan İsmet İnönü'ye telgraf göndermek suretiyle hükümeti tebrik etmiştir. Hatay'ın geleceğini belirleyen kararın konseyden çıkmış olmasından dolayı duyduğu memnuniyeti ifade ederek başlanan telgrafta Atatürk, başarılı olan bu milli davada takip edilen medeni ve insani usulün takdire şayan olduğunu ifade etmiştir. Atatürk telgrafın sonunda: "...Türkiye Cumhuriyeti haklı olduğuna kani bulunduğu davasını büyük ve adil hakem heyeti olmasını daima arzu etti ve bu sıfat ile salahiyetinin daha çok çetin meseleler halinde en yüksek kudret ve kuvveti haiz olmasını temenni eyledi. Cemiyet-i Akvam'a bırakmakla insanlık namına isabetli bir harekette bulunmuştur." (Sarıay, 1996:20, Umar, 2003:219-220) diyerek meselenin Milletler Cemiyetine intikal ettirilerek çözümlenmesinin önemini ifade etmiştir. Atatürk'ün bu telgrafına 27 Ocak 1937'de cevap veren Başbakan İsmet İnönü ise Hatay davasında, "...Cumhuriyet hükümetinin takip ettiği usul ve hareketi bizzat yüksek şahsından almıştır." diyerek Atatürk'ün Hatay davasında görüşmelerin sonuna kadar göstermiş olduğu alakayı bir kez daha gözler önüne sermiştir.⁵

⁵ Telgrafın detayları için bkz; (Soyak, 1973:623-626).

7. HATAY'IN AYRI BİR STATÜ OLARAK KABUL EDİLMESİNE TÜRK BASINININ BAKIŞ AÇISI

Hatay sorununun halledilmesi için Cenevre'de Türk ve Fransız temsilcileri arasında 21 Ocak'ta başlayan II. tur görüşmeleri 7 gün sürmüş ve 27 Ocak 1937'de tarafların antlaşmasıyla Hatay'ın ayrı bir varlık olduğu, statü ve anayasasının hazırlanması gerektiği karara bağlanmıştı. Gerek Türk basını gerekse Fransızların başını çektiği dış basın, II. tur görüşmelerini de büyük bir ciddiyetle takip etmiştir. Genel olarak bakıldığında bu dönemde Türk basınında çıkan yorum ve makalelerin hemen hepsinde sorunun ancak Milletler Cemiyeti bünyesinde halledilmesi gerektiği, bunun gerçekleşmemesi halinde Milletler Cemiyeti'nin dünya kamuoyunda da itibarının kalmayacağı üzerinde yoğunlaşmıştı. Öyle ki Ulus gazetesinde Falih Rıfkı, "Cenevre'ye Doğru" başlıklı makalesinde meselenin halledilememesinin cemiyetin iflası demek olduğunu ifade etmiştir (Atay, 1937). Daha Cenevre'de II. tur görüşmeleri başlamadan dünya basınına olaya bakış açısı da Türk basınında eleştirilere neden olmuştur. Yine Falih Rıfkı, "Vakalar ve Yazılar" başlıklı makalesinde Fransız basınına Hatay davasına bakışını eleştirerek, yapılan haksız yorum ve eleştirilerin bölgenin gerçek mahiyetinin bilinmeden yapıldığını belirtmiştir. Hatta bu tür yorumları yapanları, "küçük beyinler" olarak nitelendirip, Türkiye'nin bir Fransız gazetesinin dediği gibi işgalci ve Suriye'yi istila etmek gibi bir niyeti olmadığını, bunu yazan yazarlarını da olayın gerçek nedenlerini bilmemekle suçlamıştır (Atay, 1937).

Cenevre'de ikinci tur görüşmelerinin uzaması üzerine Atatürk, Kurun (Vakit) gazetesi Başyazarı Asım Us'a 22-27 Ocak 1937 tarihleri arasında arka arkaya beş makale yazdırarak, konu ile ilgili endişe ve düşüncelerini açıklamıştır (Us, 1964:152). 22 Ocak'ta yayımlanan makalelerin ilkinde, "Fransa'nın Dostlarına Hitap Ediyoruz" başlığı ile yayımlanan makalede, Fransız Başbakan Blum'un 18 Ocak 1937 tarihli Türk notasına cevaben yazılmış mektubunda ileri sürülen tekliflerin değerlendirmesi yapılarak, ağır bir dille Fransız yöneticiler şu ifadelerle eleştirilmiştir:

"...Fransa'nın başına baş diye her nasılsa üşüşmüş olan bu efendiler idare etmekte oldukları büyük Fransız milletinin nasıl idare olunacağını bilmedikleri gibi, Hatay meselesi ile milli alaka güden yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin haklarını müdafaa ve icabında onları istihlal için göstereceği fiili enerjiyi de takdirden uzak bulunmaktadır. Bu itibar ile meselenin halli henüz menfi ibre cihetinde ise, bunu sadece Fransız ricalinin siyasetçilerinde ve ferasetsizliklerinde aramak pek tabidir. Şu kadar var ki bundan sulhsever beşeriyetin beklemediği birtakım hadiseler çıkarsa vaziyetin mesuliyetini yalnız Fransa'nın başında bulunan, fakat muhatap olmak kabiliyetinden uzak bulunan üç-beş kişinin sırtına yüklemekten faide ve müsbet netice beklemek caiz değildir." (Us, 1937).

23 Ocak 1937 tarihinde yine Asım Us'un kaleminden çıkan bir diğer makalede ise, Hatay meselesinin çözülememesinde tamamen Fransız diplomasisinin suçlu olduğu ifade edilmiş ve makalede, "Zavallı Fransa, bugün kendine pek mütemayil bir dostunu da kaybetmek üzeredir." ifadesi kullanılmıştır (Us, 1937). 24 Ocak'ta Asım Us tarafından yazılan üçüncü makale ise, Fransa'dan çok

Fransa'nın Hatay meselesinden dolayı tutumunu eleştirmeyen ve bu davada Türkiye'yi yalnız bırakan dost devletlere seslenilmiş ve bu devletlerin mesele ile müspet bir şekilde ilgilenmesi istenmiştir (Us, 1937). 25 Ocak'ta yayımlanan dördüncü makale ise, Fransa'dan çok bu kez Türk Hükümetinin Hatay meselesinin çözümünde gösterdiği performans ile ilgilidir. "Hükümete Hitap Ediyoruz" başlığı ile yazılan makalede, daha çok hükümetin meselenin çözümündeki tavrını ve ciddiyetini eleştirir bir üslup ile kaleme alınmıştır. Açıkça Atatürk tarafından dikte ettirildiği anlaşılan makalede, hükümetin meselenin çözümünde gelinen son noktayı Türk kamuoyuna açıklaması, aynı zamanda neden meselenin bir an önce çözümlenemediğinin de bildirilmesi hükümetten istenmiştir (Us, 1937). 26 Ocak tarihinde Us'un kaleminden çıkan bir diğer makalede ise, yine Türk Hükümetinin tutumu konu edilmiş ve "Acaba ortada bir aldatmaca mı var?" sorusu sorulmuştur. Makalede hükümetin Cenevre'deki görüşmelerindeki tutumuna şu şekilde değinilmiştir:

"Biz bu satırları yazarken şüphe edilmemelidir ki Cenevre'de cereyan etmekte olan müzakere ve münakaşaları bundan fazla olarak Ankara'nın Hatay meselesi üzerinde bütün ciddiyetle durum, düşünce ve kararını almamış ve sezmemiş değiliz. Cenevre'de Fransız murahhas heyeti ile karşı karşıya bulunan Türk murahhas heyetinin, bütün devletler yüksek mümessilleri ile çevrelenmiş oldukları halde, hala müşkül barikatlarla karşılaştıklarını ve hakikatte temelsiz olan mâniaları yıkmak için kafa ve nefes tükettiklerini temin ediyoruz." (Us, 1937).

Cenevre'deki görüşmelerin uzamasına bir diğer tepki de Son Posta'da yazan Muhittin Birgen'den gelmiştir. Birgen, "Davamızdan Vazgeçilmez" başlıklı makalesinde, Fransız hükümetinin gizli oyalayıcı siyasetinden şikâyet edilerek, davada, Türk Hükümetinin kati surette sabretmesi gerektiği tavsiye edilerek, Türk Hükümetine, "...Memnuniyeti mucip askeri neticelere varmadıkça ideallerimizden vazgeçememesi..." uyarısı yapılıyordu (Birgen, 1937). Bu sırada Türk basınına Cenevre'deki Türk-Fransız anlaşmazlığının çözümüne yardım eden İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in⁶ çabaları da konu olmuştur. Son Posta gazetesi, "İngiltere de Meseleye Karıştı" manşeti ile verdiği haberde, İngiliz Hükümetinin Paris'teki elçiliği vasıtasıyla Fransız Hükümeti ile görüşerek Türk isteklerini ilettiğini bildiriyordu (Son Posta, 1937).

Neticede Cenevre'de uzun ve yorucu görüşmelerden sonra, Türk ve Fransız temsilcileri Hatay'ın ayrı bir varlık olduğunu kabul eden antlaşmayı imzalamışlardır. Bu durum Hatay'ın anavatana katılmasında dönüm noktası oluşturmuştur. Böylece Türkiye'nin, görüşmelerde başından beri savunduğu ilkeler Fransa tarafından da kabul edilmiştir. Davanın Türk tarafının istediği şekilde halledilmesi, Türk basınında bayram havası yaratmış ve gazeteler 28, 29, 30, 31 Ocak 1937 tarihli sayılarında Cenevre'deki zaferi kutlar şeklinde sayfalarını Türk bayrağı ve Hatay coğrafyası ile süslemişlerdir. Bu tarihlerde çıkan gazetelerin manşet ve yorumları şu şekildeydi: "Cenevre'de Türk

⁶ Başbakan İnönü, TBMM'de Yaptığı Konuşmada İngiliz dışişleri bakanına, Hatay davasında tarafları uzlaştırmak için gösterdiği çabadan dolayı teşekkür etmiştir. Ayrıca aynı yıl, Türk Filosu Malta'yı ziyaret etmiş, İsmet İnönü, İngiltere'de kraliyet ailesindeki taç giyme törenine katılmıştır; (Köni, 1989: 537).

nokta-i nazarı nihayet bütün güçlükleri yendi.” (Cumhuriyet, 1937) “Hatay için tam antlaşma.” Türk dışişleri bakanının bu olaydan sonra Son Posta gazetesine yaptığı değerlendirmede: “Bu iltifat, hükümetimizi tatmin etmiştir. Hepimiz memnunuz ve Hataylıların da memnun olacaklarından şüphe etmiyoruz” (Son Posta, 1937) demiştir.

Cenevre görüşmelerinden sonra “Hatay Davamız Muvaffak Olmuştur” başlıklı makalesinde Falih Rıfkı: “...Nihayet bugün, Sancak Türklüğünün her türlü emniyetleri inanç altına alınmışsa buna en başta Atatürk olmak üzere onun ve milletin iradesini tahakkuk ettirmeye muvaffak olan İsmet İnönü ve arkadaşlarını basiret ve azmine borçlu olduğumuzu unutmayalım.” (Atay, 1937) değerlendirmesini yaparak bu kişilere ayrı ayrı teşekkür etmiştir.

Akşam gazetesi de Fransız basınından örnek vererek, Fransız gazetelerini Türk-Fransız dostluğunu bu imtihandan da muvaffakiyetle çıkmasından memnun oldukları yorumunu sayfalarına taşımıştır (Akşam, 1937). Yeni Asır gazetesi ise, 28 Ocak tarihli sayısında Hatay Zaferini: “Bütün Türkiye ve Hatay Sevinç İçinde” başlığı ile manşetten duyurarak varılan antlaşmanın ayrıntılarına değinmiştir.

Son Posta gazetesinde zaferin önemine değinen Muhittin Birgen ise, “Hatay Zaferinin Büyük Manaları” adlı makalesinde meselenin çözümünün önemine değinerek, “...Hatta mübalağasız iddia edebiliriz ki bu siyaset tutumu, bu istikamet tayini, bu yürüyüş sade Türkiye için değil, bütün dünya için yeni bir hadisedir. Beynelmilel münasebetlerde yeni bir inkılâpçıdır. Türkiye dünya diplomasisinde, Atatürk’ün deyimiyle, yeni bir şiar vermiştir. Dünyaca harp etmek için, dostça dövüşmesini milletler artık öğrenmelidir.” (Birgen, 1937) ifadeleri ile Atatürk’ün sorunun çözüne olan katkısına değinmiştir. Hatay meselesine basının gösterdiği ilgi hükümetin de takdirini kazanmıştı. Nitekim Tefik Rüştü Bey, davaya gösterilen ilgiye teşekkür ederek, “Şu dakikadan itibaren elde edilen zaferin neferleri olan Türk gazetecilerinin ellerini sıkmak isterdim.” (Yeni Asır, 1937) ifadeleriyle Türk basınına teşekkür etmiştir.

8. HATAY’IN AYRI BİR STATÜ OLARAK KABUL EDİLMESİNİN HATAY VE SURİYE’DEKİ ETKİLERİ

Hatay davasında elde edilen başarının kutlanması için 28 Ocak 1937’de İçişleri Bakanlığı tarafından bütün vilayet ve müfettişliklere talimat göndermişti. Bu talimatta, 31 Ocak 1937’de yurdun her tarafında Hatay için başarı mitingleri yapılması istenmiş, mitinglerin CHP, halk evleri ve belediyeler tarafından tertip edilmesi istenerek, resmi bir mahiyet verilmemesi bildirilmiştir (Pehlivanlı vd., 2001:79, Sarıay, 1996:21). Aynı şekilde Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından Hatay’da da miting yapılması için Dört Yol Kaymakamlığı aracılığıyla Hatay’a talimat verilmiştir. Bu talimatta Fransız temsilcilerinden izinler alındıktan sonra mitinglerin yapılması, Araplarla bir çatışmanın olmamasına dikkat edilmesi ve mitinglerin Sancak dâhilinde yapılması istenmekle birlikte; Çerkez, Arap ve Ermeni unsurların da bu mitinglere katılmaya davet edilmesinin önemine değinilmiştir. Ayrıca gönderilen talimatta Milletler Cemiyeti lehine de tezahürat yapılması da vurgulanmıştır (Pehlivanlı vd., 2001:80,

Sarınay, 1996:21, Soyak, 1973:626). Cenevre'deki karar ve İçişleri Bakanlığı ile bütün yurtda mitinglerin yapılması, Türk basınına da konu olmuş ve gazeteler 31 Ocak 1937'de bütün Türkiye'de yapılacak olan mitinglere halkı davet etmişlerdir.

Konu ile ilgili Türk basınında bazı manşetler şu şekildeydi: "Pazara bütün Türk Milleti bayram yapacak." (Son Posta, 1937) "Dün yapılan mitinglere üç milyon vatandaş iştirak etti. Bütün millet yekpare bir kitle halinde Büyük Şef'e millet ve şükranını sundu." (Cumhuriyet, 1937).

Bu sırada Hataylı Türkler de elde edilen bu zaferden büyük bir memnuniyet duyarak kutlamalar yapmışlardı. Ayrıca bölgedeki Türkler; Atatürk'e, İsmet İnönü'ye, Fevzi Çakmak ve Tevfik Rüştü Aras'a ayrı ayrı telgraflar çekerek minnet ve şükranlarını sunmuşlardı (Selçuk, 1971:33, Sökmen, 1992:79, Melek, 1996:42). Bölgedeki Türk ileri gelenleri, Türkiye basınına Hatay davasında göstermiş olduğu ilgi ve alakaya teşekkür eden telgraflar da çekmişlerdi. Hatay Egemenlik Cemiyeti de elde edilen bu başarıdan dolayı TBMM'ye kutlama telgrafi çekmişti (Ulus, 1937, Tekin, 1999).

Türk Basını, Cenevre görüşmelerinden sonra gerek yurt içinde gerekse Hatay'da yapılan zafer kutlamalarına geniş yer vermekle birlikte, Suriye kamuoyunun da görüşmelerden çıkan sonuca bakış açısını etraflıca sayfalarına taşıyarak haber yapmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 28 Ocak 1937 tarihli sayısında Suriye halkının Hatay hakkında Cenevre'de bir antlaşma imzalandığını öğrenmeleri ile muhtelif şekilde tezahüratlarda bulunarak, kararı protesto ettiklerini bildirmiştir. Haberin devamında birçok şehirde nümayişlerin yapıldığını, Şam, Halep, Humus ve Deyrizor'da çarşılarının kapandığını bildirerek, Antakya'da da Suriyeli Arapların kararı protesto için dükkânlarını kapattıklarını haberde yer vermiştir (Cumhuriyet, 1937).

Cenevre görüşmelerinin sonuçlanmasının hemen ardından Paris'e giden Suriye heyetinin yaptığı temaslar da Türk basınında geniş yer tutmuştur. Akşam gazetesinin, "Suriye Heyetinin Paris'te Yaptığı Temaslar" başlığı altında verdiği haberde, Suriyelilerin yapmaya çalıştıklarının ortalığı bulandırmak ve bulanık suda balık avlamak olduğunu ifade etmiştir (Akşam, 1937). Antlaşmanın imzalanmasından sonra, Antakya ve İskenderun'da birçok Arap ileri gelenleri köy köy dolaşarak Arap halka, Arap birliği kurmak için bundan iyi bir fırsat olmadığını belirterek halkı Türk ahaliye karşı kıskırtmışlardır (Sarınay, 1996:22). Bu sırada Suriye'de meydana gelen olaylar TBMM'de de gündeme alınmıştır. Başbakan İsmet İnönü mecliste yaptığı konuşmada, meydana gelen olayların üzücü olduğunu belirterek, Suriyelileri olayların gerçek nedenlerini anlamaya davet etmiştir (Soyak, 1973:624).

Ermeni gruplarda da Cenevre'deki karardan sonra bir hareketlilik gözlenmiştir. Öyle ki nisan ayı başında Ermeni Taşnak Komitesi; Hatay, Cezire, Fırat ve diğer yerlerden gelen komite reislerinin katılımıyla Halep'te bir toplantı yapmıştır. Burada Kuzey Suriye'deki Ermeni halkın mukadderatı görüşülmüş ve Suriye Vataneleri ile iş birliği yapma kararı alınmıştır. Bu arada Hatay'dan Suriye'ye başlayan Ermeni göçünün önlenip, aksine Hatay'a Ermeni ailelerin sevk ve iskân edilmesi için tedbirler alınması istenmiştir. Aynı şekilde Ermenilerin Hatay'da Türk iradesinde yaşayamayacaklarından,

mevcudiyetlerinin korunması için Milletler Cemiyetine başvurma kararı da almışlardır. Bu amaçla Beyrut'taki yüksek komiserliğe de bir heyet gönderilmiştir (Tekin, 1999:176).

9. HATAY'IN STATÜ VE ANAYASASI

Milletler Cemiyeti bünyesinde Cenevre'de 20 Ocak 1937'de başlayan Türk ve Fransız görüşmeleri 27 Ocak'ta Hatay için ayrı bir statü ve anayasa hazırlanması esası üzerinde mutabık kalınmakla neticelenmiş ve bu durum bir antlaşma ile de kesinleştirilmişti. Dolayısıyla Cenevre'de varılan antlaşma ile Hatay'ın statü ve anayasasının hazırlanması için bir uzmanlar komitesi⁷ oluşturulacaktı. Neticede konsey, 20 Şubat 1937 günü yaptığı oturumda Sandler'in önerileri doğrultusunda 5 üyeli bir uzmanlar komitesi kurmuştur (Melek, 1996:38).

Uzmanlar komitesine daha önce Milletler Cemiyeti'nin kararı doğrultusunda Hatay'a giden müşahit heyetteki gözlemcilerin katılması da kararlaştırılmıştır. Hatay'dan gelen gözlemciler komiteye dil meselesi, Hatay'ın askeri mahiyeti, İskenderun Limanı ve bölgedeki yönetim hakkında bildirimler sunmuşlardır (Ulus, 1937). İsveçli Raportör Sandler'in hazırlamış olduğu rapordaki önerilerle Hatay'ın statü ve anayasası Milletler Cemiyeti Konseyinin 29 Mayıs 1937 tarihindeki oturumunda oy birliği ile kabul edilmiştir. 29 Mayıs 1937 günü Türkiye ile Fransa Dışişleri Bakanları Cenevre'de Hatay'ın toprak bütünlüğünü ve Türkiye'nin sınırlarını güvence altına alan antlaşmaları da imzalamışlardır (Soysal, 2000:542). Buna göre Hatay'ın statüsünün şu şekilde olması kararlaştırılmıştır:

- a- Hatay, iç işlerinde tamamen bağımsız olacaktır.
- b- Hatay, dış işlerinde Suriye'ye bağımlı olacak, Hatay Hükümeti Suriye'yi haberdar etmek şartıyla sırf kendi menfaatlerini ilgilendiren milletlerarası antlaşmalar yapmadan evvel, özel bir incelemeye tabii tutulmasını incelemek hakkına haiz olacaktır. Bu inceleme iki komiser tarafından gerçekleştirilecek olup, iki komiser arasında bir antlaşma olmadığı takdirde, Milletler Cemiyeti müzakerelere iştirak etmeye devam edilecektir. Aradaki görüş ayrılığı yine de devam edecek olursa, Milletler Cemiyeti delegesi meseleyi konseye arz edecek ve konseyde uygun madde doğrultusunda karar verilecektir.
- c- Hatay askerlikten ve askeri tesislerden ayrı tutulacaktır. Fakat asayişin korunması için belirli miktarda jandarma kuvveti oluşturulacaktır.
- d- Türkiye, transit ihtiyacı için İskenderun Limanı'ndan faydalanacaktır.
- e- Hatay ile Suriye ayrı gümrük sistemine tabi tutulacaklardır. Fakat iki tarafın da gümrük idareleri aynı olacaktır.

⁷25 Şubat'ta Milletler Cemiyeti'nin direktifleri doğrultusunda oluşturulan uzmanlar komitesi şu üyelerden oluşmaktaydı: Mourice Bourguin (Belçika), Dr. Kolleywy (Hollanda), Numan Menemencioğlu (Türkiye), Caix (Fransa) ve ayrıca Raportör Sandler'i temsilen İsveç'ten M. Westman.⁷ Türkiye 25 Şubat'ta çalışmalarına başlayan uzmanlar komitesine büyük önem vermiştir. Statü ve anayasanın hazırlanmasında Numan Menemencioğlu dışında Türkiye'den ikinci delege sıfatıyla Milletler Cemiyeti'ndeki Türkiye'nin daimi temsilcisi Necmettin Sakak, müşavir olarak Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu, Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Adliye Vekâleti Hukuk İşlemleri Müdürü Şinasi Devrim, Genel Kurmay'dan Şevki Bey İstanbul Merkez Bankası Müdürü Nafiz İnan ve ayrıca Dışişleri Hukuk Müşavir Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu ile yine müşavir olarak Dr. Abdurrahman Melek görev almışlardır.

- f-** Suriye Lirası Hatay için de ortak para birimi olacaktır.
- g-** 1 Ocak 1937'den evvel, Hatay arazisine yerleşmiş olan Suriye halkı, Hatay vatandaşı olma hakkını kazanacaktır.
- h-** Hatay arazisi üzerinde doğmuş olan şahıslar ile statünün yürürlüğe girdiği tarihte 21 yaşından küçük olup da babası Hatay sınırları içinde doğmuş olan herkes Hatay vatandaşı olabilecektir. Bu hususta müracaat müddeti 5 yıl olacaktır.
- ı-** Suriye ile Hatay'da posta ve telgraf işleri ortak bir servise bağlı olarak yürütülecektir (Soysal, 1973:543, Tekin, 1999:177, Kutlu, 1987:23).

Bu arada Uzmanlar Komitesi hazırladıkları statü içerisinde konseye, Arapçanın da Hatay'ın resmi dili olarak kullanılmasına karar verilmesini istemişler ve bunun da şu şekilde düzenlenmesini uygun bulmuşlardır:

- a-** Resmi mekteplerde, bir mektebin bulunduğu köy veya mahallede hâkim olan dil hangisi ise ilköğretim o dilde yapılacaktır. Diğer dilin okutulması ya seçmeli ya da mecburi olacaktır. Her iki dil de tamamen aynı şekilde muamele görecektir.
- b-** Hatay'ın bütün mahkemelerinde, yüksek mahkeme de olmak üzere, iki dil de kullanılabilir ve azımlık unsurlar da kendi ana dilinde konuşabileceklerdir.
- c-** Hatay Meclisinde her iki resmi dil de kullanılabilir. Mazbatalar iki dilde yapılacaktır. Bütün kanunlar da iki dilde yayımlanacaktır.
- d-** İdareye ait nizamname ve talimatlar iki dilde yayımlanacaktır.
- e-** Halk idare ile olan münasebetlerinde iki dilden herhangi birini kullanabilecek ve kendisine aynı dille cevap verilecektir (Ulus, 1937).

Uzmanlar Komitesi, Hatay'ın statü ve anayasasını hazırlarken çözümünde en fazla zorlandıkları konulardan birisi, İskenderun Sancakı'nın dışında bulunan fakat çoğunluğu Türk olan Bayır, Bucak ve Hazine adındaki üç nahiyenin geleceği ile Hatay'ın dili sorunları olmuştur. Raportör Sandler'in 25 Mayıs 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyinde sunduğu raporunda, bu üç nahiyenin Hatay sınırının dışında kalmasına uzmanlar komitesinin karar verdiği açıklanmıştır. Konsey, çoğunluğu Türk olan Bayır, Bucak ve Hazine nahiyelerinin bu şekilde karar verilmesine, Türk temsilcisi Numan Menemencioğlu'nun karşı çıkmasına rağmen, komitedeki üyeleri ikna edememiş ve bu nahiyeler Hatay sınırının dışında bırakılmıştır (Soyak, 1973:634).

Hatay'ın Anayasası ise; hükümler bölümü, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin örgütlenmesi bölümü ve temel haklar olmak üzere üç temel kısma ayrılmıştır. Hatay'ın Meclisi 40 milletvekilinden oluşmuştur. Milletvekilleri, iki turlu seçime göre 4 sene için seçilmiştir. Ayrıca anayasada, 20 yaşını doldurmuş olan tüm erkek Hatay vatandaşına, birinci derecede seçmen olabilmesi esası getirilmiştir. İkinci derece seçime iştirak edebilmek için okuma-yazma bilmek ve 25 yaşında olmak esası da getirilmiştir. Ayrıca anayasada seçmenle mensup oldukları cemaate göre seçim kütüklerine yazılabilmeleri serbestliği de verilmiştir. Buna göre her cemaatin meclise katılma oranı şu şekilde tespit

edilmiştir: Türk 8 Milletvekili, Alevi 6 Milletvekili, Arap 2 Milletvekili, Ermeni 2 Milletvekili, Rum-Ortodoks 1 Milletvekili (Pehlivanlı vd., 2001:81, Soyak, 1973:635). Anayasada, Hatay'da yapılacak seçim muameleleri için görev alacak üyelerin Milletler Cemiyeti Konseyince tayin edilecek bir komisyonun kurulması kabul edilmiştir. Bu komisyonda Türk ve Fransız delegelerinden başka, Hatay'daki Türk, Alevi, Arap, Ermeni, Rum-Ortodoks Cemaatlerinin temsilcilerinin de katılması öngörülmüştür (Soysal, 2000:544).

Hatay Anayasası'nda devlet başkanının Millet Meclisi tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Yürütme görevi ise Millet Meclisince beş yıllık görev süresi için seçilen devlet başkanı ve yürütme konseyince kullanılması da kabul edilmiştir. Yürütme heyetinin başkanı devlet başkanı tarafından seçilecektir şartı da getirilmiştir. Anayasada hiç kimsenin kanunun belirtmediği hal ve şekillerin dışında tutuklanamayacağı, mahkûm edilemeyeceği, mesken ve vicdan özgürlüğü gibi ilkelere özellikle riayet edileceği hususları da belirtilmiştir. Bununla birlikte, ilköğretimin zorunlu olması, cemiyet kurma ve toplantı hürriyetlerine dair maddeler de anayasada belirtilmiştir (Soysal, 2000:544).

10. SONUÇ

Uzun diplomatik uğraşlardan sonra Milletler Cemiyeti'nin müdahalesi ile Hatay'ın ayrı bir statüde olduğunun uluslararası düzeyde tescil edilmesi ile Türkiye, ilk hedefine ulaşmış oluyordu. Hatay'ın artık ayrı bir anayasası da kabul edilmiş ve uzmanlar komitesince Hatay'ın statü ve anayasasının 29 Kasım 1937 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Hatay'ın ayrı bir varlık olduğunun tescil edildiği bu dönemde, Fransız istatistiklerine göre, Hatay'ın yüzölçümü: 4.805 km idi. 219 bin olan nüfusun %39,7'si Türk, %28'i Alevi, %11'i Ermeni, %10'u Sünni Arap, %9'u Rum-Ortodoks, %3'ü de Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmaili ve Arnavut kökenli olarak tespit edilmiştir (Pehlivanlı vd., 2001:82, Soysal, 2000:82). Ancak 29 Mayıs 1937'de Hatay'ın statü ve anayasasının Milletler Cemiyeti Konseyi'nde kabul edilmesine rağmen, Suriye Meclisi 3 Haziran 1937 tarihinde bir bildiri yayımlayarak Hatay'ın Suriye topraklarının bir parçası sayıldığını ve yapılan antlaşma ile statüyü tanımadığını açıklamıştır (Pehlivanlı vd., 2001:84, Sarınoy, 1996 :25). Ne var ki Suriye Hükümeti'nin bu çıkışı, Hatay'ın Anavatan'a katılmasındaki seyrine herhangi bir engel teşkil edemeyecekti.

Hatay'ın statü ve anayasası 14 Haziran 1937 tarihinde TBMM'de onaylanmıştır. Başbakan İsmet İnönü de statü ve anayasanın mecliste onaylandığı sırada yaptığı konuşmada, Hatay meselesi bugün tasdik edilen antlaşma ile son şekli aldığını duyurarak sorunun çözüldüğünü ifade etmiştir (Akşam, 1937).

Türk basını statü ve anayasanın yayımlanmasına sayfalarında geniş yer vererek Türk kamuoyunu aydınlatmışlardır. Gazetelerin pek çoğu statü ve anayasayı tam metin olarak sayfalarında yayımlamışlardır. Bu arada statü ve anayasanın imzalandığı sırada Hatay'da çeşitli olaylar çıkmış ve biri ağır olmak üzere dört kişi de yaralanmıştır. Ulus gazetesi, Hatay'daki gergin durumun statü ve anayasanın Kasım 1937 tarihinde yürürlüğe girmesiyle daha da artacağına dikkat çekerek, yetkili

makamların önlem almalarını istemiştir. Türkiye bundan sonraki gelişmelerde Hatay'ın Anavatan'a katılması için yoğun çabalarına devam edecek ve bu uğurda dönemin konjonktürel yapısından da faydalanarak Hatay meselesini uluslararası diplomatik camiada gündemde tutacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçura, E. (1995) "Hatay'ın Anavatana İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", AAMD., XI(32).
- Aslan, A. (1992) "Hatay Meselesinde İngilizlerin Tutumu", II. Hatay Tarihi Ve Folklor Sempozyumu (21-22 Mayıs 1992) Bildirileri, Antakya, Zirem Basımevi.
- Atay, F. R. (1936) "Paris'teki Görüşmeler Neticesiz Kaldı", Ulus, 24 Aralık 1936.
- Atay, F. R. (1937) "Cenevre'ye Doğru", Ulus, 13 Ocak 1937.
- Atay, F. R. (1937) "Hatay Davamız Muvaffak Olmuştur", Ulus, 27 Ocak 1937.
- Atay, F. R. (1937) "Hatay Eseri", Ulus, 28 Mayıs 1937.
- Atay, F. R. (1937) "Tatbik Kıymeti", Ulus, 4 Ocak 1937.
- Atay, F. R. (1937) "Vakalar Ve Yazılar", Ulus, 16 Ocak 1937.
- Bilgin, Ş. (1936) "Atatürk'ün Nutkundan Aldığımız Müjdelere", Yeni Asır, 3 Kasım 1936.
- Birgen, M. (1937) "Davamızdan Vazgeçilemez", Son Posta, 25 Ocak 1937.
- Birgen, M. (1937) "Hatay Zaferinin Büyük Manaları", Son Posta, 29 Ocak 1937.
- Çelenk, S. (1997) "Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları", Antakya, AGC Yayınları.
- Dayı, E. (Derinsu) (2003) "Hatay Gazetesinde Atatürk", Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Demirdöğen, Ü. (1983) "Hatay Sorunu, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erten, S. (1936) "Sancak İçin Ne İstiyoruz", Son Posta, 22 Kasım 1936.
- Gönlübol, M., (1963) "Atatürk'ün Ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)", İstanbul.
- Gönlübol, M., SAR, C. (1987) "Olaylarla Türk Dış Politikası I", Ankara, AÜSBF Yayınları.
- Hamdi, S. (1971) "Hatay'ın O Günleri", 2. Basım, İstanbul, Sucuoğlu Matbaası.
- İnan, A. (1977) "Türkiye Cumhuriyeti Ve Türk Devrimi", Ankara, TTK. Yayınları.
- Köni, H., "Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış" Atatürk Yolu, AÜTİTED. Yayınları
- Kutlu, A., "Hatay Devleti'nden Hatay İline", Toplumsal Tarih, İletişim Yayınları.
- Melek, A. (1996) "Hatay Nasıl Kurtuldu?", Ankara, TTK Yayınları.
- Nadi, Y. (1936) "Suriye'nin İstiklali Ve İskenderun-Antakya Havalisi Muhtariyeti", Cumhuriyet.

- Nadi, Y. (1937) “Atatürk’ün Gezisi”, Cumhuriyet, 6 Ocak 1937.
- Pehlivanlı, H., Sarımay, Y., vd. (2001) “Türk Dış Politikasında Hatay”, Ankara, ASAM Yayınları.
- Saraç, S. Y. “Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarımay, Y. (1936) “Atatürk’ün Hatay Politikası (1936-1938)”, AAMD., XII(34), (Mart 1996).
- Selçuk, H. (1971) “Hatay’ın O Günleri”, 2. Basım, İstanbul, Sucuoğlu Matbaası.
- Soyak, H. R. (1973) “Atatürk’ten Hatıralar II”, İstanbul, YKB Yayınları.
- Soysal, İ. (1993) “Hatay Sorunu Ve Türk Fransız İlişkileri”, Belleten, XLIX/1993.
- Soysal, İ. (2000) “Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)”, 3. Basım, Ankara, TTK Yayınları.
- Sökmen, T. (1992) “Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar”, Ankara, TTK. Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2001) “Türk Dış Politikası Analizi”, 2. Basım, İstanbul, Der Hiç Yayınları.
- Şimşir, B. (1981) “Atatürk’ün Yabancı Devlet Adamları İle Görüşmeleri”. Belleten, XLVII(177).
- Tekin, M. (1999) “Hatay Tarihi”, Antakya, AGC Yayınları., Antakya, 1999.
- Umar, Ö. O. (2003) “Türkiye-Suriye İlişkileri”, Elazığ, Fırat Üniversitesi, ODAM. Yayınları.
- Us, A. (1937) “Fransa’nın Dostlarına Hitap Ediyoruz”, Kurun, 22 Ocak 1937.
- Us, A. (1937) “Hala İntizar”, Kurun, 26 Ocak 1937.
- Us, A. (1937) “Hükümete Hitap Ediyoruz”, Kurun, 25 Ocak 1937.
- Us, A. (1937) “Türkiye Cumhuriyeti Şeref Ve Haysiyetini, Hak Ve Menfaatini Korumasının Yolunu Bilir”, Kurun, 24 Ocak 1937.
- Us, A. (1937) “Zavallı Fransa”, Kurun, 23 Ocak 1937.
- US, Asım, Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Vakit Matbaası, İstanbul, 1964.
- Yalman, A. E. (1936) “Fransız Sulhe Karşı Ayrı Bir Mesuliyet Yükleniyor”, Tan, 24 Aralık 1936.

Gazete Arşivleri

Cumhuriyet

Kurun

Son Posta

Tan

Ulus

Yeni Asır